

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Νεώτερη και
Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Διπλωματική Εργασία
«Η ανάμιξη της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της στον
Εμφύλιο»

Απόστολος Ανυφαντής

Επιβλέπων καθηγητής: Ιωάννης Δ. Στεφανίδης

Πάτρα, Δεκέμβριος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η ανάμιξη της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της στον
Εμφύλιο

Απόστολος Ανυφαντής

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ιωάννης Δ. Στεφανίδης

Καθηγητής Διπλωματικής Ιστορίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Νικόλαος Παπαναστασίου

Επίκουρος Καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας
και Ιστορίας των Μέσων Ενημέρωσης
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών

Πάτρα, Δεκέμβριος 2024

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή Ιωάννη Στεφανίδη για την καθοδήγησή του

Στην οικογένειά μου

Περίληψη

Ο ελληνικός Εμφύλιος ήταν ένας διεθνής πόλεμος ενταγμένος στο πλαίσιο του πρώιμου Ψυχρού Πολέμου και του διαχωρισμού του κόσμου σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Η ανάμιξη της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της εκφράστηκε σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Η Γιουγκοσλαβία αρχικά και οι άλλες χώρες του Ανατολικού Μπλοκ στη συνέχεια πρόσφεραν σημαντική στρατιωτική και υλική βοήθεια στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας. Η στάση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου ιδιαίτερα προσεκτική φροντίζοντας να μην κλιμακωθεί η ελληνική διαμάχη στα Βαλκάνια και προκαλέσει σύγκρουση με το αντίπαλο δυτικό στρατόπεδο. Η ΕΣΣΔ υποστήριξε το ελληνικό αντάρτικο κίνημα μέχρι το σημείο εκείνο που διέγινε ότι μπορούσαν να απειληθούν τα δικά της κερημένα. Εάν ο Δημοκρατικός Στρατός επικρατούσε των κυβερνητικών δυνάμεων η ΕΣΣΔ θα εξασφάλιζε την εγκαθίδρυση ενός ακόμα κομμουνιστικού καθεστώτος στα Βαλκάνια, κερδίζοντας το πλεονέκτημα της πρόσβασης στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Σε περίπτωση όμως ήττας η Σοβιετική Ένωση δεν ήθελε να κατηγορηθεί από την άλλη πλευρά ότι είχε υποθάψει και ενισχύσει τους Έλληνες κομμουνιστές.

Λέξεις – Κλειδιά

Ψυχρός Πόλεμος, Σοβιετική Ένωση, Λαϊκές Δημοκρατίες, Μάχες των Δεκεμβριανών, Συμφωνία Βάρκιζας, Εμφύλιος πόλεμος.

The involvement of the Soviet Union and its satellite states in the Civil War

Apostolos Anyfantis

Abstract

The Greek Civil War was an international war set in the context of the early Cold War and the division of the world into two opposing blocs. The involvement of the Soviet Union and its satellite states was expressed on a political, economic, and military level. Yugoslavia initially and the other countries of the Eastern Bloc subsequently provided significant military and material assistance to the Democratic Army of Greece. The attitude of the Soviet Union was particularly cautious throughout the civil war, ensuring that the Greek conflict did not escalate and provoke a confrontation with the opposing Western bloc. The USSR supported the Greek guerrilla movement up to the point where it perceived that its own gains could be threatened. If the Democratic Army prevailed over government forces, the USSR would ensure the establishment of another communist regime in the Balkans, gaining the advantage of access to the Southeastern Mediterranean. However, in the event of defeat, the Soviet Union did not want to be accused by the other side of having harbored and supported the Greek communists.

Keywords

Cold War, Soviet Union, People's Republics, Battles of December, Varkiza Agreement, Civil War

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	viii
Εισαγωγή.....	1
1. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση	2
1.1 Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο.....	2
1.2 Ελληνοϊταλικός Πόλεμος - Γερμανική κατοχή.....	2
1.3 Αντίσταση	4
1.4 Συγκρούσεις αντιστασιακών οργανώσεων	7
1.5 ΠΕΕΑ	9
1.6 Κίνημα Μέσης Ανατολής.....	10
1.7 Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία.....	12
1.8 Βρετανορωσική συνεννόηση	13
1.9 Συνέδριο Λιβάνου και Συμφωνία Καζέρτας.....	13
1.10 Συμφωνία των ποσοστών	17
2. Δεκεμβριανά, Συμφωνία Βάρκιζας, Εκλογές, Διάσκεψη Ειρήνης	19
2.1 Δεκεμβριανά.....	19
2.2 Η Συμφωνία της Βάρκιζας	22
2.3 Λευκή Τρομοκρατία.....	23
2.4 Εκλογές 31 ^{ης} Μαρτίου 1946 - Αποχή ΚΚΕ	24
2.5 Μακεδονικό ζήτημα	28
2.6 Συνδιάσκεψη Ειρήνης – Ελληνικές διεκδικήσεις	30
3. Η βοήθεια από τον κομμουνιστικό κόσμο	33
3.1 Έναρξη της γιουγκοσλαβικής βοήθειας.....	33
3.2 Αμερικανική παρέμβαση.....	34
3.3 Σχέδιο Λίμνες – ΠΔΚ.....	35
3.4 Η βοήθεια των Λαϊκών Δημοκρατιών	36
3.5 Συνάντηση Ζαχαριάδη Στάλιν στη Μόσχα	38
3.6 Συμφωνίες του Μπλεντ	38
3.7 Ρήξη Τίτο Στάλιν.....	39
3.8 Το τέλος του εμφυλίου	41
Συμπεράσματα	43
Βιβλιογραφία.....	45

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΑΚΕ	Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας
ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΕΚΔ	Εκτελεστική Επιτροπή Κομμουνιστικής Διεθνούς
ΕΚΚΑ	Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΛΔ	Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΔ	Κομμουνιστική Διεθνής
ΚΕ	Κεντρική Επιτροπή
ΚΚΒ	Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας
ΚΚΓ	Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΚΚΣΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Σοβιετικής Ένωσης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΠΛΑ	Οργάνωση Περιφρούρησης Λαϊκού Αγώνα
ΠΓ	Πολιτικό Γραφείο
ΠΔΚ	Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση
ΠΕΕΑ	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
PAN	Ρωμυλία Αυλών Νήσοι
ΣΚΕ	Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΤΑ	Τάγματα Ασφαλείας
ΑΥΝΟJ	Αντιφασιστικό Συμβούλιο για την Εθνική Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας
NOF	Naroden Osloboditelen Front (Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο)
SOE	Special Operations Executive (Εκτελεστικό Ειδικών Επιχειρήσεων)
SS	Schutzstaffel (Μοίρα Ασφαλείας)

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί η ανάμιξη της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της στον Εμφύλιο. Θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε όλες τις εκφάνσεις της ανάμιξης (πολιτική, οικονομική και στρατιωτική) και να εξετάσουμε πράξεις ή παραλείψεις των ηγεσιών της Σοβιετικής Ένωσης και των Λαϊκών Δημοκρατιών που μπορεί να επηρέασαν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, την έκβαση του εμφυλίου. Μέχρι πρόσφατα γνωρίζαμε ότι υπήρξε βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση μέσω των κομμουνιστικών κρατών. Μετά την πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μπορούμε πλέον να γνωρίζουμε τον όγκο της βοήθειας που παρασχέθηκε στο ΔΣΕ αλλά και την επικοινωνία μεταξύ ΚΚΕ, ΕΣΣΔ και Λαϊκών Δημοκρατιών μέσα από τη δημοσιοποίηση επιστολών, εκθέσεων, αναφορών και τηλεγραφημάτων.

Η εργασία αποτελείται από τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται την είσοδο της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την τριπλή κατοχή, την αντίσταση, τις πρώτες ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των αντιστασιακών ομάδων, το Συνέδριο του Λιβάνου και τη Συμφωνία της Καζέρτας. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στα Δεκεμβριανά, τη Συμφωνία της Βάρκιζας, τις διώξεις κατά της εαμικής αριστεράς, τις εκλογές του 1946 και το δημοψήφισμα για την επιστροφή του βασιλιά. Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην τελική φάση του εμφυλίου (1946-1949), στην οποία εξετάζουμε τη βοήθεια που δόθηκε στο ΔΣΕ από τον κομμουνιστικό κόσμο και ορισμένες εξελίξεις που αποδείχτηκαν καταλυτικές για την επικράτηση του εθνικού Στρατού και τον τερματισμό του εμφυλίου.

1. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση

1.1 Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο

Στις 23 Αυγούστου 1939 υπογράφηκε μεταξύ ΕΣΣΔ και ναζιστικής Γερμανίας το Σύμφωνο μη επίθεσης Ρίμπεντροπ-Μολότοφ. Ο Στάλιν είχε επιλέξει την ουδετερότητα, εγκαταλείποντας την προηγούμενη τακτική του αντιφασιστικού μετώπου. Σύμφωνα με τον ηγέτη της Κομιντέρν Δημητρώφ ο πόλεμος αφορούσε δύο στρατόπεδα καπιταλιστικών χωρών για τον έλεγχο του κόσμου. Τα κομμουνιστικά κόμματα όφειλαν να αποκαλύψουν τον ιμπεριαλιστικό του χαρακτήρα. Ο Δημητρώφ απαίτησε την ευθυγράμμιση των κομμουνιστικών κομμάτων στη νέα γραμμή. Ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης Γιόσιπ Μπροζ Τίτο εγκωμίασε την σοβιετική εξωτερική πολιτική, η οποία αποκάλυψε την ιμπεριαλιστική παγίδα ενώ υποστήριξε ότι η Γερμανία αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει μπροστά στη δύναμη της Σοβιετικής Ένωσης. Τα ΚΚ σε Βουλγαρία και Ρουμανία ευθυγραμμίστηκαν με την Κομιντέρν.¹ Το μανιφέστο του ΚΚΕ τον Απρίλιο του 1940 υποστήριξε πως ο πόλεμος δεν αφορούσε την υπεράσπιση της πατρίδας και πως οι Έλληνες δεν θα έπρεπε να σκοτωθούν για τα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών.²

1.2 Ελληνοϊταλικός Πόλεμος - Γερμανική κατοχή

Ο Μεταξάς τα ξημερώματα της 28^{ης} Οκτωβρίου με την αρνητική απάντηση στο ιταλικό τελεσίγραφο, αποφεύγοντας τα λάθη του 1915 και προβλέποντας την τελική επικράτηση του αγγλοσαξονικού κόσμου, τάχθηκε με το μέρος της Βρετανίας. Διαφορετική απάντηση στο ιταλικό τελεσίγραφο θα ισοδυναμούσε με οικειοθελή ακρωτηριασμό της Ελλάδας προς όφελος της Ιταλίας και της Βουλγαρίας, γεγονός που θα οδηγούσε σε διχασμό της χώρας ανάλογο με εκείνον του 1915.³

Στις 31 Οκτωβρίου δημοσιοποιήθηκε επιστολή του Γενικού Γραμματέα του ΚΚΕ Ζαχαριάδη από τις φυλακές της Κέρκυρας στο Μεταξά, στην οποία δήλωνε τη στήριξή του στον αγώνα κατά του ιταλικού φασισμού και καλούσε τους Έλληνες να παλέψουν με

¹ Μαραντζίδης Νίκος, *Στη σκιά του Στάλιν Μια παγκόσμια ιστορία του ελληνικού κομμουνισμού*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2023, σσ. 191, 193-195

² ΚΚΕ *Επίσημα Κείμενα*, Τόμ. 4ος, 1934-1940, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1975, σσ. 486-487

³ Μαυρογορδάτος Γιώργος, «Μεταξύ δύο πολέμων», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμ. 7^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 32

όλες τους τις δυνάμεις.⁴ Η συγκεκριμένη επιστολή προκάλεσε σύγχυση λόγω της έμμεσης πλην σαφούς στήριξης του Ζαχαριάδη στο καθεστώς του Μεταξά, το οποίο είχε καταδιώξει τους Έλληνες κομμουνιστές με φυλακίσεις, βασανισμούς και εκτοπίσεις. Ο απομονωμένος στη φυλακή Ζαχαριάδης ενδέχεται να μην είχε ενημερωθεί για τη νέα γραμμή της Κομιντέρν περί «ιμπεριαλιστικού πολέμου» και να λειτούργησε με την προηγούμενη γραμμή του αντιφασιστικού μετώπου. Το ΚΚΕ άλλωστε είχε αναγνωρίσει από τον Ιούλιο του 1939 ως βασικό εχθρό το φασιστικό άξονα Βερολίνου-Ρώμης, σύμφωνα με τις οδηγίες της ΕΕΚΔ, που προέτρεπε για αγώνα ενάντια στο φασισμό. Ο Ζαχαριάδης προσπάθησε να ανασκευάσει με νέα επιστολή αποκηρύσσοντας τον πόλεμο ως ιμπεριαλιστικό και προτείνοντας τη μεσολάβηση της ΕΣΣΔ για την επίτευξη μιας ειρηνευτικής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας. Στις 10 Ιανουαρίου 1941 η Κομιντέρν άσκησε έντονη κριτική στο Ζαχαριάδη υποστηρίζοντας πως ο πόλεμος του Μεταξά δεν αφορούσε την εθνική ανεξαρτησία της Ελλάδας αλλά την επιδίωξη στήριξης των Ελλήνων στο δικτατορικό καθεστώς. Ο Ζαχαριάδης έγραψε και τρίτη επιστολή στις 15 Ιανουαρίου, στην οποία αφού χαρακτήρισε τον πόλεμο εξ αρχής φασιστικό τάχθηκε υπέρ της ανατροπής του δικτατορικού καθεστώτος. Μόνο η πρώτη επιστολή δημοσιεύτηκε καθώς οι άλλες δύο κατασχέθηκαν από το μεταξικό καθεστώς. Η γερμανική εισβολή σε Γιουγκοσλαβία και Ελλάδα οδήγησε την Κομιντέρν σε άμβλυνση της στάσης της. Ο Ζαχαριάδης εντωμεταξύ μεταφέρθηκε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Νταχάου όπου παρέμεινε μέχρι και τη λήξη του πολέμου.⁵ Ενώ οι ελληνικές δυνάμεις στο ελληνοαλβανικό μέτωπο είχαν ήδη περάσει στην αντεπίθεση, στις 29 Ιανουαρίου του 1941 απεβίωσε ο Μεταξάς. Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου έχασε το ένα από τα δύο κέντρα εξουσίας, μένοντας μόνο με το βασιλιά Γεώργιο Β΄, ο οποίος ήταν αποκομμένος από τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες και το πολιτικό προσωπικό της χώρας. Ο Έλληνας μονάρχης διόρισε πρωθυπουργό τον Κορυζή, πρώην διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας και στράφηκε για βοήθεια στη Βρετανία ανοίγοντας το δρόμο για τη βρετανική παρέμβαση.⁶

Το Βερολίνο, βλέποντας την αδυναμία των Ιταλών να καθυποτάξουν τις ελληνικές δυνάμεις και έχοντας ήδη αποφασίσει την γερμανική επίθεση στη Σοβιετική Ένωση για

⁴ ΚΚΕ *Επίσημα Κείμενα*, Τόμ. 5^{ος}, 1940-1945, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1981, σσ. 9-10

⁵ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 196-200

⁶ Μαργαρίτης Γιώργος, «Ο πόλεμος του 1940-1941», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 17

το καλοκαίρι του 1941, επιτέθηκε στην Ελλάδα. Ο γερμανικός στρατός μπήκε στο ελληνικό έδαφος στις 6 Απριλίου 1941. Ο Κορυζής αυτοκτόνησε και τη θέση του ανέλαβε ο Εμμανουήλ Τσουδερός. Ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου, διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, παρακάμπτοντας την ιεραρχία συνθηκολόγησε με το Γερμανό υποστράτηγο των SS Ντίτριχ. Στις 27 Απριλίου τα γερμανικά στρατεύματα εισήλθαν στην Αθήνα και δύο μέρες μετά σχηματίστηκε η πρώτη κατοχική κυβέρνηση του Τσολάκογλου.⁷ Η Ελλάδα βρέθηκε υπό τριπλή κατοχή, καθώς ο βουλγαρικός στρατός κατέλαβε Ανατολική Μακεδονία και Θράκη ακολουθώντας τα γερμανικά στρατεύματα.⁸

Το Μάιο του 1941 το ΚΚΕ αμφιταλαντευόταν μεταξύ της ανάγκης να οργανωθεί αντίσταση κατά των κατοχικών δυνάμεων και της τήρησης της γραμμής της Κομιντέρν περί ιμπεριαλιστικού πολέμου και ουδετερότητας.⁹ Η ΚΕ του ΚΚΕ, στις 3 Μαΐου 1941, παρακινούσε τους πατριώτες να λυτρώσουν την πατρίδα από τον ξενικό ζυγό και τους προδότες που ανέλαβαν υπουργεία και αξιώματα στην κατοχική κυβέρνηση. Η ΚΕ πρότεινε τη δημιουργία βαλκανικού μπλοκ, κάτω από την προστασία της Σοβιετικής Ένωσης και καλούσε τους πατριώτες να παλέψουν μέσα από τη συμμετοχή τους σε ψηφίσματα, διαδηλώσεις και απεργίες.¹⁰

1.3 Αντίσταση

Η πρώτη αντιστασιακή οργάνωση, «Ελευθερία», δημιουργήθηκε στις 15 Μαΐου 1941 στη Θεσσαλονίκη με τη συμμετοχή του απότακτου αξιωματικού του κινήματος του 1935, Δημητρίου Ψαρρού. Μετά τις 22 Ιουνίου η Κομιντέρν βγαίνοντας από τη γραμμή της ουδετερότητας, λόγω της γερμανικής εισβολής στη Σοβιετική Ένωση, έδωσε οδηγίες στα κομμουνιστικά κόμματα για δημιουργία Εθνικού Μετώπου εναντίον των ναζιστικών δυνάμεων και ίδρυση αντάρτικων ομάδων ένοπλης αντίστασης.¹¹ Το ΚΚΕ στην 6^η Ολομέλεια (1-3 Ιουλίου) χαρακτήρισε την υπεράσπιση της Σοβιετικής Ένωσης ύψιστο καθήκον κάθε κομμουνιστή και κάθε ανθρώπου που αποζητούσε την ελευθερία της

⁷ Στο ίδιο, σσ. 18-19, 22-23

⁸ Καλύβας Στάθης και Μαραντζίδης Νίκος, *Εμφύλια Πάθη, 21+2 ερωτήσεις και απαντήσεις για τον Εμφύλιο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016, Ψηφιακή Έκδοση, σσ. 76-77

⁹ Μαραντζίδης, ό.π., σ. 201

¹⁰ ΚΚΕ *Επίσημα Κείμενα, Τόμ. 5^{ος}, 1940-1945*, ό.π., σσ. 29-34

¹¹ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 202-203

χώρας του. Η ΚΕ του Κόμματος απεύθυνε έκκληση στον ελληνικό λαό να διώξει τους κατακτητές, να ανατρέψει τη δωσίλογη κυβέρνηση, να στηρίξει κάθε αντιφασιστική προσπάθεια για δημιουργία προσωρινής κυβέρνησης με συμμετοχή όλων των κομμάτων που θα αποκαθιστούσε τις δημοκρατικές ελευθερίες και θα υπεράσπιζε τη χώρα από κάθε ξένη ιμπεριαλιστική δύναμη.¹²

Στο πλαίσιο της οδηγίας της Κομιντέρν για δημιουργία εθνικών μετώπων και της συνακόλουθης απόφασης της 6^{ης} Ολομέλειας δημιουργήθηκε, στις 27 Σεπτεμβρίου 1941, το ΕΑΜ με τη συμμετοχή του ΚΚΕ, του ΣΚΕ, της ΕΛΔ και του ΑΚΕ. Οι διακηρυγμένοι στόχοι του ΕΑΜ ήταν η απελευθέρωση του έθνους, η πλήρης ανεξαρτησία της Ελλάδας και ο σχηματισμός προσωρινής κυβέρνησης, η οποία μετά την απελευθέρωση θα προκήρυσσε εκλογές με αναλογικό σύστημα ώστε ο λαός να αποφασίσει για τον τρόπο διακυβέρνησής του, ενάντια σε κάθε λύση αντίθετη με τα συμφέροντα του λαού.¹³ Το γεγονός ότι από το ιδρυτικό κείμενο απουσιάζουν έντονα ταξικά συνθήματα αποκαλύπτει την επιδίωξη του ΚΚΕ να προσελκύσει στο ΕΑΜ περισσότερα αστικά κόμματα, τα οποία στη συνέχεια θα μπορούσε να υποσκελίσει.¹⁴ Αν και το ΚΚΕ ήταν κυρίαρχο, το ΕΑΜ παρουσιαζόταν ως συνασπισμός περισσότερων κομμάτων. Για να μην απωθήσει πιθανά στελέχη μιας περισσότερο συντηρητικής και παραδοσιακής ιδεολογίας, αναδείχθηκε περισσότερο ο πατριωτικός του ρόλος και η αντίσταση κατά των Δυνάμεων του Άξονα.¹⁵

Στις 9 Σεπτεμβρίου 1941, είχε ιδρυθεί ο ΕΔΕΣ από το βενιζελογενή συνταγματάρχη Ναπολέοντα Ζέρβα. Στο καταστατικό του ΕΔΕΣ αναφέρονταν ως στόχοι η εγκαθίδρυση δημοκρατικού πολιτεύματος σοσιαλιστικής μορφής, η αποκάλυψη του Γεώργιου Β' ως αντουργού στο δικτατορικό καθεστώς του Μεταξά και η κάθαρση του κρατικού μηχανισμού από όσους δεν είχαν εθνική, δημοκρατική και σοσιαλιστική συνείδηση. Ο Ζέρβας ανακήρυξε αρχηγό του ΕΔΕΣ το στρατηγό Πλαστήρα. Εκείνο που χαρακτήριζε το ιδρυτικό κείμενο ήταν η αντιμοναρχική χροιά, η σοσιαλιστική κατεύθυνση και η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στην αντίσταση κατά των Γερμανών κατακτητών. Ο Πλαστήρας έστειλε από τη Γαλλία στην Ελλάδα τον Κομνηνό Πυρομάγλου με οδηγίες για την

¹² ΚΚΕ *Επίσημα Κείμενα*, Τόμ. 5^{ος}, 1940-1945, ό.π., σσ. 36-39

¹³ Στο ίδιο, σσ. 54-56

¹⁴ Φλάισερ Χάγκεν, «Κατοχή και Αντίσταση, 1941-1944», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σ. 16

¹⁵ Clogg Richard, *Σύντομη ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1993, σ. 206

ανάπτυξη του ΕΔΕΣ ως μίας δημοκρατικής, σοσιαλιστικής οργάνωσης, η οποία θα κάλυπτε το κενό μεταξύ των αστικών κομμάτων και του ΚΚΕ και θα τηρούσε αποστάσεις μεταξύ εξόριστης και κατοχικής κυβέρνησης. Σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή ο ΕΔΕΣ θα στρεφόταν κατά του κατακτητή, ώστε στην απελευθέρωση να επέβαλε την τάξη εμποδίζοντας την επάνοδο της Μοναρχίας. Ο Ζέρβας πείστηκε να βγει στο βουνό, μετά από πίεση του Καΐρου και βρετανική χρηματική ενίσχυση, στις 23 Ιουλίου 1942. Το Νοέμβριο ιδρύθηκε άλλη μία αντιστασιακή οργάνωση η ΕΚΚΑ, από προσωπικότητες του ευρύτερου κέντρου όπως ο Γεώργιος Καρτάλης και ο συνταγματάρχης Ψαρρός, ο οποίος είχε συμμετοχή και στην πρώτη αντιστασιακή οργάνωση Ελευθερία. Ο Ψαρρός ανασυγκρότησε το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων στην Παρνασσίδα, παραπέμποντας συνειδητά σε ονομασία μονάδας τακτικού στρατού. Ο ΕΛΑΣ αντιδρώντας σε ένα «χωριστό καπετανάτο», διέλυσε δύο φορές το 5/42.

Η αντιπαράθεση του αστικού κόσμου με το ΕΑΜ και η προτίμηση των Βρετανών στην επιστροφή του βασιλιά μετά την απελευθέρωση οδήγησαν υπέρμαχους της αβασίλευτης δημοκρατίας όπως ο Ζέρβας και ο στρατηγός Βεντήρης της οργάνωσης ΡΑΝ σε μια μεταστροφή στο πολιτειακό ζήτημα.¹⁶ Στις 16 Φεβρουαρίου 1942 συγκροτήθηκε ο στρατιωτικός βραχίονας του ΕΑΜ, Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός με το εύστοχο ακρωνύμιο ΕΛΑΣ.¹⁷ Σε συνεργασία με τον ΕΔΕΣ και τη Special Operations Executive, η οποία είχε συσταθεί από τον Ιούλιο του 1940 με εντολή του Churchill και στόχο την οργάνωση σαμποτάζ σε όλη την κατεχόμενη Ευρώπη, ανατίναξαν τη γέφυρα του Γοργοποτάμου, στις 25 Νοεμβρίου του 1942. Επρόκειτο για μια επιχείρηση δολιοφθοράς που στόχο είχε να αποκόψει τη γραμμή ανεφοδιασμού του Γερμανικού Αφρικανικού Σώματος (Africa-Korps).¹⁸ Η SOE παρείχε υποστήριξη στις αντιστασιακές οργανώσεις σε ελαφρύ οπλισμό, πολεμοφόδια αλλά και μεγάλα ποσά σε χρυσές λίρες. Στόχος της, πέρα από την καθοδήγηση και το συντονισμό, ήταν ο έλεγχος των αντάρτικων κινημάτων και κυρίως ο περιορισμός του ΕΛΑΣ, ο οποίος ελέγχονταν από τους κομμουνιστές.¹⁹ Το Μάρτιο του 1943 ο Ζέρβας με βρετανική παρότρυνση απέστειλε τηλεγράφημα στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής στο οποίο ανέφερε ότι δεν θα εναντιωνόταν στην επιθυμία της Βρετανίας για επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου Β' στην

---

¹⁶ Φλάισερ, ό.π., σσ. 17-20

¹⁷ ΚΚΕ *Επίσημα Κείμενα*, Τόμ. 5^{ος}, 1940-1945, ό.π., σσ. 67-68

¹⁸ Φλάισερ, ό.π., σσ. 21-23

¹⁹ Μαραντζίδης, ό.π., σ. 208-209

Ελλάδα. Μετά από ενέργειες της βρετανικής Συμμαχικής Αποστολής, η οποία ανησυχούσε με τη ραγδαία ενίσχυση του ΕΛΑΣ, αποφασίστηκε στις 5 Ιουλίου 1943 η συγκρότηση Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών με τη συμμετοχή των ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ, με έδρα το Περούλι Τρικάλων, αποτελούμενο από τρία μέλη του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και από ένα για ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ και βρετανική αποστολή. Η συμμετοχή του ΕΛΑΣ, του μεγαλύτερου αριθμητικά αντιστασιακού στρατού ήταν απαραίτητη για την επιχείρηση Animals, την παραπλάνηση του εχθρού για συμμαχική απόβαση στην Ελλάδα, ενώ αυτή θα πραγματοποιούνταν στη Σικελία. Επιδίωξη των Βρετανών ήταν να αποκόψουν τον στρατιωτικό ΕΛΑΣ από το πολιτικό ΕΑΜ.²⁰ Τον Αύγουστο του 1943 σε διάσκεψη στο Κάιρο με συμμετοχή των τριών μεγαλύτερων αντιστασιακών οργανώσεων, της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης και εκπροσώπων του Foreign Office, οι Έλληνες κομμουνιστές απαίτησαν τη συμμετοχή τους στην κυβέρνηση ζητώντας τα υπουργεία Εσωτερικών, Δικαιοσύνης και Στρατιωτικών και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος πριν την επιστροφή του βασιλιά. Οι απαιτήσεις τους απορρίφθηκαν από το βασιλιά και, κατόπιν από την ελληνική κυβέρνηση με τη σύμφωνη γνώμη των Βρετανών.²¹

1.4 Συγκρούσεις αντιστασιακών οργανώσεων

Πεποίθηση του Churchill και της ηγεσίας του Foreign Office ήταν ότι η επιστροφή του βασιλιά αποτελούσε τη μόνη εγγύηση προκειμένου να αποφευχθεί η κομμουνιστική επικράτηση. Η συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου του 1943 επηρέασε τις προϋπάρχουσες, από την άνοιξη του 1943, συγκρούσεις των αντιστασιακών ομάδων αφού ο ΕΛΑΣ ενισχύθηκε με τον οπλισμό που εγκατέλειπαν οι Ιταλοί. Τον Οκτώβριο του 1943 ο ΕΛΑΣ επιτέθηκε στον ΕΔΕΣ μετά από απόφαση του Γενικού Στρατηγείου και του ΠΓ του ΚΚΕ. Στις αρχές του 1944 ο ποταμός Άραχθος αποτελούσε το σύνορο μεταξύ των ζωνών που επιχειρούσαν ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ. Οι συγκρούσεις των αντιστασιακών οργανώσεων είχαν κορυφωθεί. Πολλά μέλη των οργανώσεων που διέλυε ο ΕΛΑΣ συνεργάζονταν στη συνέχεια με τις κατοχικές αρχές και στρατολογούνταν στα ΤΑ.²²

---

²⁰ Φλάισερ, ό.π., σσ. 25-26

²¹ Μαραντζίδης, ό.π., σ. 210

²² Καλύβας και Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 178-179, 183-185

Η ήττα των Ναζί στο Στάλινγκραντ στις αρχές Φεβρουαρίου του 1943 ώθησε τους Γερμανούς να προβάλουν το ρόλο τους ως ανάχωμα κατά του κομμουνισμού στην Ευρώπη. Έλληνες πολιτικοί, με έντονα αντικομμουνιστικά αισθήματα, προσφέρθηκαν να συμμετάσχουν σε μία κυβέρνηση η οποία θα συνεργαζόταν με τις κατοχικές δυνάμεις εναντίον της Αντίστασης, «το Δούρειο Ίππο του κομμουνισμού». Ο Ιωάννης Ράλλης ανέλαβε πρωθυπουργός στις 7 Απριλίου του 1943. Προτεραιότητά του ήταν η αποκατάσταση της τάξης και η προστασία του κοινωνικού καθεστώτος, πεπεισμένος ότι το ΚΚΕ και το ΕΑΜ είχαν ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας. Οι Γερμανοί, μετά την αποχώρηση των Ιταλών, βρίσκοντας ένα νέο σύμμαχο στον πόλεμο κατά της Αντίστασης και «εξοικονομώντας γερμανικό αίμα», συμφώνησαν στη δημιουργία των ένοπλων αντικομμουνιστικών ομάδων, των ΤΑ τα οποία και εξόπλισαν. Οι ομάδες αυτές λειτούργησαν κάτω από τις διαταγές της Βέρμαχτ, των SS ή και της Γκεστάπο. Οι «Ράλληδες», όπως αποκαλούνταν, έφτασαν προς το τέλος της κατοχής κοντά στους 30.000. Δραστηριοποιήθηκαν κυρίως στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα και διακρίθηκαν σε αδιάκριτες συλλήψεις, κλοπές, λεηλασίες και εκτελέσεις αθώων πολιτών.²³

Συγκρούσεις του ΕΛΑΣ με τις άλλες αντιστασιακές ομάδες μαίνονταν και στη Μακεδονία κυρίως με την ομάδα του τουρκόφωνου Πόντιου και αντικομμουνιστή Αντώνη Φωστερίδη (Τσαούς Αντών), ο οποίος είχε καταφέρει να συγκεντρώσει 5.000 άνδρες. Εκκαθαρίσεις αντιπάλων υπήρξαν και στην Αθήνα με χαρακτηριστική περίπτωση τη δολοφονία του ηγετικού στελέχους της ΠΑΝ Κίτσου Μαλτέζου από την ΟΠΛΑ, η οποία ελεγχόταν από το ΚΚΕ. Ο Παπανδρέου κατηγορούσε το ΚΚΕ ότι είχε κηρύξει εμφύλιο πόλεμο με πρόθεση να εξαφανίσει κάθε αντίπαλο και να επιβάλλει μία επαχθέστερη κομμουνιστική κατοχή.²⁴

Το Φεβρουάριο του 1944 έγινε μία προσπάθεια κατάπαυσης των εχθροπραξιών μεταξύ ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ ΕΚΚΑ, Συμμαχικής Αποστολής και Ελληνικής Ανώτατης Διοίκησης Μέσης Ανατολής. Στο Μυρόφυλλο Τρικάλων αποφασίστηκε η αποκήρυξη της κατοχικής κυβέρνησης Ράλλη, των ΤΑ, της χωροφυλακής και του ΕΔΕΣ Αθήνας, ως εχθρών του έθνους και υπόλογων για προδοσία. Η διάσκεψη μεταφέρθηκε στη γέφυρα της Πλάκας, στον Άραχθο και κατέληξε στην υπογραφή της ομώνυμης συμφωνίας στις 29

²³ Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 69, 71-72

²⁴ Καλύβας και Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 184-186, 188-189

Φεβρουαρίου. Από την πλευρά της συμμαχικής αποστολής και της κυβέρνησης του Καΐρου συμμετείχε ο συνταγματάρχης Christopher Woodhouse. Σύμφωνα με τον τελευταίο, η συγκεκριμένη συμφωνία «δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μία παράταση της ανακωχής επ' αόριστο». Στη συμφωνία υπήρχε ένας μυστικός όρος που δέσμευε τις τρεις οργανώσεις να διευκολύνουν την επάνοδο στην Ελλάδα των συμμαχικών στρατευμάτων, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εγκατάσταση της εξόριστης κυβέρνησης.²⁵ Το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ Γιάννης Ιωαννίδης θα πει το 1979 ότι το μόνο κέρδος της Συμφωνίας ήταν η αποκήρυξη του ΕΔΕΣ Αθήνας και των ΤΑ. Θα πει ακόμα πως ο ΕΛΑΣ υποχώρησε σε μια στιγμή που θα μπορούσε να συντρίψει τον ΕΔΕΣ του Ζέρβα.²⁶ Οι ένοπλες συγκρούσεις του ΕΛΑΣ με τις μη εαμικές αντιστασιακές ομάδες και τα ΤΑ έχουν χαρακτηριστεί από μερίδα ιστορικών ως ο πρώτος γύρος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου.

1.5 ΠΕΕΑ

Στις 10 Μαρτίου 1944 το ΕΑΜ δημιούργησε την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης. Το κεντρικό αυτό πολιτικό όργανο, γνωστό και ως «Κυβέρνηση του Βουνού» αυτοπροσδιορίστηκε ως διοίκηση των ελευθερωμένων περιοχών και χρησιμοποιήθηκε ως μοχλός πίεσης για το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας με τη συμμετοχή του ΕΑΜ. Χωρίς να κατορθώσει να προσελκύσει σημαίνουσες εξωεαμικές προσωπικότητες η ΠΕΕΑ στις 19 Απριλίου ανασχηματίστηκε με πρόεδρο τον καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Αλέξανδρο Σβώλο. Η ΠΕΕΑ εγκαθίδρυσε θεσμούς λαϊκής αυτοδιοίκησης και έδωσε ιδιαίτερο βάρος στους τομείς της Δικαιοσύνης και της Ασφάλειας ενώ απένειμε και στρατιωτικούς βαθμούς στους καπετάνιους θέλοντας να προσελκύσει επαγγελματίες στρατιωτικούς. Ασχολήθηκε ειδικότερα με το ζήτημα της εκπαίδευσης και εξέλεξε το Εθνικό Συμβούλιο (Νομοθετικό Σώμα) μετά από μυστικές εκλογές, με τη συμμετοχή ενάμισι περίπου εκατομμυρίου ανδρών και γυναικών (σύμφωνα με τις εαμικές πηγές), προκειμένου να αποκτήσει η ΠΕΕΑ λαϊκή νομιμοποίηση ώστε να

---

²⁵ Woodhouse Christopher Montague, *Το μήλο της έριδος, Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*, Εξάντας, Αθήνα, 1976, Ψηφιακή Έκδοση, σσ. 250, 418-420

²⁶ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 205

αποτελέσει τον τρίτο πόλο εξουσίας, στο παιχνίδι των ισορροπιών, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί την άνοιξη του 1944.²⁷

1.6 Κίνημα Μέσης Ανατολής

Στη Μέση Ανατολή, αριστεροί αξιωματικοί του Στρατού και της Αεροπορίας παρέδωσαν υπόμνημα στον Τσουδερό με το οποίο ζητούσαν το σχηματισμό κυβέρνησης με βασικό κορμό την ΠΕΕΑ. Την 1^η Απριλίου εκδηλώθηκαν στάσεις σε Στρατό και Ναυτικό. Οι Βρετανοί έθεσαν σε ένοπλη επιτήρηση την 1^η Ταξιαρχία και τα ελληνικά πολεμικά σκάφη. Ο Γεώργιος Β' έφτασε από το Λονδίνο στο Κάιρο στις 10 Απριλίου και διόρισε πρωθυπουργό το Σοφοκλή Βενιζέλο. Στις 23 Απριλίου ο νέος διοικητής του Στόλου Πέτρος Βούλγαρης κατάφερε να ελέγξει το στόλο ενώ την επόμενη παραδόθηκε η 1^η Ταξιαρχία. Ο Βενιζέλος πολύ γρήγορα αντικαταστάθηκε στην πρωθυπουργία από τον Παπανδρέου. Ο τελευταίος αν και οπαδός της αβασίλευτης δημοκρατίας είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το ΕΑΜ προετοίμαζε την ένοπλη κατάληψη της εξουσίας και για να την αποτρέψει ήταν αποφασισμένος να παρακάμψει το πολιτειακό ζήτημα. Στις προγραμματικές του δηλώσεις συμπεριέλαβε το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας κάτω από το σύνθημα «Μία πατρίς, μία κυβέρνηση, ένας Στρατός», την ανασύνταξη του στρατεύματος, την ενοποίηση των αντιστασιακών οργανώσεων, την κατάργηση της τρομοκρατίας στην ύπαιθρο και τη διασφάλιση της ελευθερίας του λαού να επιλέξει το πολίτευμα, την κυβέρνηση και το κοινωνικό καθεστώς που επιθυμούσε.²⁸ Η εξέγερση στις Ένοπλες Δυνάμεις της Μέσης Ανατολής καταστάληκε βίαια από τους Βρετανούς. Ο Churchill είχε δώσει εντολή για χρήση βίας στον ανώτατο βαθμό δηλώνοντας ταυτόχρονα ότι η βρετανική κυβέρνηση ήταν έτοιμη να αναλάβει αυτή την ευθύνη. Η καταστολή της στάσης είχε ως αποτέλεσμα τον εγκλεισμό χιλιάδων στρατιωτών (ο αριθμός τους κυμαίνεται μεταξύ 9.000-14.000) αριστερών φρονημάτων σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως στην αφρικανική έρημο (Λιβύη, Σουδάν, Ερυθραία), σε τραγικές συνθήκες. Ακολούθησε εκκαθάριση όσων ένστολων ασπάζονταν τον κομμουνισμό στις ένοπλες δυνάμεις. Σύμφωνα με το Θρασύβουλο Τσακαλώτο το ΚΚΕ

²⁷ Μαργαρίτης Γιώργος, « Η ένοπλη αντίσταση» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8ος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 142-144

²⁸ Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Ο αγώνας στο εξωτερικό, Οι εξόριστες κυβερνήσεις» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σσ. 81-82

υπέπεσε σε μεγάλο σφάλμα με την εξέγερση των ενόπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή, λάθος το οποίο συνέχισε με τη μάχη των Δεκεμβριανών. Εάν αυτές οι δυνάμεις, στις οποίες πλεονεκτούσε το ΚΚΕ, έφταναν στην Ελλάδα μέσω της Ιταλίας με τη δόξα των πολεμιστών της 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας θα μπορούσαν σε συνεργασία με τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ να επικρατήσουν, αφού δεν θα υπήρχε αντίπαλη δύναμη να τις αναχαιτίσει.²⁹

Πολύ νωρίτερα από την εξέγερση στη Μέση Ανατολή το αριστερό στοιχείο του στρατεύματος προσπάθησε να συνδεθεί με την ΕΣΣΔ, όπως προκύπτει από έγγραφο με ημερομηνία 1^η Σεπτεμβρίου 1942, στο οποίο ο Γραμματέας της Κομμουνιστικής Φράξιας του Ελληνικού Στρατού της Μέσης Ανατολής ζητούσε συνάντηση με τη σοβιετική πλευρά.³⁰ Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης έκανε την εμφάνισή του ο σοβιετικός παράγοντας με επικριτικά δημοσιεύματα στον τύπο για φασιστική συμπεριφορά της ελληνικής κυβέρνησης. Ο πρέσβης της ΕΣΣΔ στο Κάιρο Νοβίκοφ αποδοκίμασε έντονα τις βρετανικές ενέργειες. Τσουδερός, Παπανδρέου και ο Βρετανός πρέσβης Reginald Leeper είχαν πειστεί πως πίσω από την εξέγερση βρισκόταν η πρεσβεία της ΕΣΣΔ στο Κάιρο. Ο Churchill έστειλε επιστολή στο Μολότοφ απαιτώντας τον τερματισμό της σοβιετικής προπαγάνδας για τις ελληνικές υποθέσεις. Ο τελευταίος απάντησε ότι είχε περιορισμένη ενημέρωση για τα ελληνικά ζητήματα αλλά υποσχέθηκε να συστήσει στο πρακτορείο TASS να είναι προσεκτικότερο στις δημοσιεύσεις του. Ο Νοβίκοφ ανέβαλε μία επίσημη συνάντηση με τον Παπανδρέου χαρακτηρίζοντάς τον μαριονέτα των Βρετανών. Το ηγετικό στέλεχος της Κομιντέρν Μανουίλσκι στις εκθέσεις του προς τον Δημητρώφ παρουσίαζε τον Παπανδρέου ως νέο Μεταξά και αντικομμουνιστή. Οι Βρετανοί αξιωματούχοι ήταν πεπεισμένοι ότι η ΕΣΣΔ επιχειρούσε να ελέγξει, μέσω των αντιστασιακών κινημάτων, το βαλκανικό χώρο. Αντιλαμβάνονταν επίσης ότι η βρετανική πολιτική ενίσχυσης των αντιστασιακών οργανώσεων είχε συμβάλει ακούσια προς την κατεύθυνση της σοβιετικής επιδίωξης.³¹

²⁹ Γρηγοριάδης Σόλων, «Από το Λίβανο στη Βάρκιζα», στο *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τόμ. 3^{ος}, Εκδόσεις Τεγόπουλος, Αθήνα, 2011, σσ. 79-80, 84

³⁰ Κωνσταντακόπουλος Δημήτρης κ.ά., (μτφρ), *1931-1944 Φάκελος ΕΛΛΑΣ Τα αρχεία των μυστικών Σοβιετικών Υπηρεσιών*, Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1993, σσ. 79-80

³¹ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 223-225

1.7 Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία

Βρετανοί, Αμερικανοί και εξόριστη κυβέρνηση έβλεπαν την ΠΕΕΑ ως πιστό αντίγραφο του Αντιφασιστικού Συμβουλίου για την Εθνική Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας (AVNOJ), το οποίο ο Τίτο είχε μετατρέψει σε ντε φάκτο κυβέρνηση, περιθωριοποιώντας την εξόριστη κυβέρνηση του βασιλιά Πέτρου Β΄. Ο Τίτο λειτουργούσε ως παράδειγμα για τους Έλληνες κομμουνιστές, στους οποίους ασκούσε μεγάλη επιρροή με την έγκριση της ΕΣΣΔ. Ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης ήθελε να μετατρέψει τη Γιουγκοσλαβία σε ένα σοβιετικού τύπου κράτος και γι' αυτό πύκνωνε τις επαφές του με τα γειτονικά κράτη. Σε συνομιλία του με Αμερικανό στρατιωτικό αξιωματούχο εκμυστηρεύτηκε πως μεταπολεμικά στόχευε σε μια βαλκανική ομοσπονδία με τη συμμετοχή Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Ελλάδας. Από τη μεριά της, η ΕΣΣΔ έβλεπε τη Γιουγκοσλαβία ως βασικό της σύμμαχο στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία είχαν αρκετές ομοιότητες. Γνώρισαν και οι δύο τριπλή κατοχή, υπέστησαν υπεράριθμες ανθρώπινες απώλειες, οι εξόριστες κυβερνήσεις τους ήταν προσδεμένες στο βρετανικό άρμα και διέθεταν ένοπλη αντίσταση διχασμένη σε κομμουνιστική και εθνικιστική πλευρά. Η διαφορά τους αφορούσε το γεγονός ότι ενώ η ΕΣΣΔ αναγνώρισε την κυβέρνηση του AVNOJ ως τη μοναδική γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, δεν αναγνώρισε ποτέ την ΠΕΕΑ. Αντιθέτως την 25^η Μαρτίου έστειλε συγχαρητήριο μήνυμα στην εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου αναγνωρίζοντάς την ως τη νόμιμη ελληνική κυβέρνηση. Ο Τίτο αντίθετα διαπίστωνε την ύπαρξη κοινών στόχων με την ΠΕΕΑ και επιθυμούσε συνεργασία. Συνδετικός κρίκος ήταν ο απεσταλμένος του ΚΚΕ Ανδρέας Τζήμας, ο οποίος ενημέρωνε διεξοδικά το Βελιγράδι για την ελληνική υπόθεση ενώ ταυτόχρονα ζητούσε πολιτική και υλική στήριξη. Οι σχέσεις των δύο γειτόνων δεν ήταν ωστόσο ανέφελες, κυρίως λόγω των διαφωνιών στο Μακεδονικό ζήτημα.³²

---

³² Στο ίδιο, σσ. 227-230

1.8 Βρετανορωσική συνεννόηση

Η πιθανότητα εδραίωσης των Σοβιετικών στα Βαλκάνια απειλούσε άμεσα τα ζωτικά συμφέροντα της Βρετανίας σε Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Στις 2 Μαΐου του 1944 ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Anthony Eden και ο πρέσβης στη Μόσχα Archibald Clark Kerr συζήτησαν το ενδεχόμενο προσέγγισης Βρετανίας και ΕΣΣΔ. Πολύ σύντομα ο Eden πρότεινε στο Σοβιετικό πρέσβη στο Λονδίνο Γκούσεφ μία συμφωνία για τα Βαλκάνια, η οποία θα έδινε την απόλυτη πρωτοβουλία κινήσεων στη Σοβιετική Ένωση στη Ρουμανία, με αντάλλαγμα να μην αναμειχθεί στην Ελλάδα. Στις 18 Μαΐου ο Γκούσεφ απάντησε ότι η ΕΣΣΔ ήταν σύμφωνη, με την προϋπόθεση της αμερικανικής έγκρισης. Ο Churchill με τηλεγραφήματα και επιστολές προσπάθησε να πείσει τον πρόεδρο Roosevelt πως ο μόνος τρόπος να αποφευχθεί η επικράτηση του κομμουνισμού στην Ελλάδα ήταν να σταματήσει η υποστήριξη του ΕΑΜ από την ΕΣΣΔ και πως η αγγλοσοβιετική συνεννόηση ήταν μία προσωρινή συμφωνία για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του πολέμου. Την 1^η Ιουνίου ο Βρετανός πρέσβης Reginald Leeper ενημέρωσε τον Αμερικανό ομόλογό του ότι η συμφωνία Λονδίνου και Μόσχας είχε επιτευχθεί. Η βρετανική πολιτική παράλληλα ασκούσε πίεση στην ελληνική πλευρά για το σχηματισμό μιας κυβέρνησης στην οποία θα συμμετείχε και το ΚΚΕ.³³

1.9 Συνέδριο Λιβάνου και Συμφωνία Καζέρτας

Μεταξύ 17-20 Μαΐου 1944, κάτω από βρετανική εποπτεία, πραγματοποιήθηκε η Διάσκεψη του Λιβάνου με βασικό στόχο το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Οι εκπρόσωποι του ΕΑΜ προσήλθαν στο Συνέδριο με δύο διαπραγματευτικά μειονεκτήματα: Την εξέγερση των Ενόπλων Δυνάμεων στη Μέση Ανατολή, η υποκίνηση της οποίας είχε αποδοθεί στην κομμουνιστική πλευρά και τη δολοφονία του Δημητρίου Ψαρρού, αρχηγού του 5/42, στις 17 Απριλίου από τον ΕΛΑΣ. Ο Παπανδρέου κατηγορήσε τον ΕΛΑΣ για τρομοκρατία στην ελληνική ύπαιθρο, συμπεριφορά που ευθυνόταν για τη δημιουργία των ΤΑ και τη διάσπαση της εθνικής ενότητας. Η τακτική είχε σχεδιαστεί σε συνάντησή του με το Βρετανό πρέσβη Leeper, στην οποία συμφώνησαν τη στρατηγική που θα έφερνε σε μειονεκτική θέση το ΚΚΕ έτσι ώστε να

---

³³ Στο ίδιο, σσ. 230-232

αναγκαστεί να συμμετάσχει στην κυβέρνηση συνασπισμού, κάτω από τον έλεγχο των Βρετανών και του Παπανδρέου.³⁴ Από αποχαρακτηρισμένο έγγραφο του Φίτιν, του επικεφαλής της Υπηρεσίας Εξωτερικών Πληροφοριών της ΕΣΣΔ προς το Δημητρόφ, με ημερομηνία 20 Μαΐου 1944, προκύπτει πως οι Σοβιετικοί γνώριζαν επακριβώς την τακτική που είχε συμφωνηθεί μεταξύ Παπανδρέου και Leeper εναντίον του ΕΑΜ. Αυτό ωστόσο που δεν γνωρίζουμε είναι εάν είχαν ενημερώσει το ΚΚΕ.³⁵

Στις προκαταρκτικές συνεννοήσεις πριν την έναρξη του Συνεδρίου, οι εκπρόσωποι του ΕΑΜ, του ΚΚΕ και της ΠΕΕΑ, ζήτησαν την ανάληψη των μισών υπουργείων της κυβέρνησης, την εγκατάσταση κυβερνητικού κλιμακίου στο Βουνό, το σχηματισμό ενιαίου στρατού, την καταδίκη των ΤΑ και τη δέσμευση του βασιλιά Γεωργίου Β' ότι δεν θα επέστρεφε στην Ελλάδα πριν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Οι αστικές πολιτικές δυνάμεις αντιτάχθηκαν στις παραπάνω προτάσεις ενώ επιθυμούσαν ενιαίο στράτευμα που δεν θα βασιζόταν στις δυνάμεις του ΕΛΑΣ. Απαίτησαν την καταγγελία του στρατιωτικού κινήματος της Μέσης Ανατολής και της τρομοκρατικής τακτικής του ΕΛΑΣ στην ύπαιθρο. Η αντιπροσωπεία του ΕΑΜ θέλοντας να αποφύγει την υπαιτιότητα αποτυχίας των διαπραγματεύσεων προσκόμισε επιστολές προς τους Churchill και Roosevelt με τις οποίες αποδοκίμαζε το κίνημα της Μέσης Ανατολής, παραβαίνοντας τις οδηγίες που της είχαν δοθεί. Οι εκπρόσωποι του ΕΑΜ αναγκάστηκαν να συμφωνήσουν στη δημιουργία νέας κυβέρνησης, καταδικάζοντας το στρατιωτικό κίνημα ως έγκλημα κατά της πατρίδας. Το τηλεγράφημα του ΕΑΜ προς την αντιπροσωπεία του, στο οποίο εκφραζόταν η αντίθεσή του στην παραμονή του Παπανδρέου ως πρωθυπουργού, παρακρατήθηκε από τις βρετανικές υπηρεσίες που έλεγχαν τις επικοινωνίες. Όταν το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος έγινε γνωστό ο Σβώλος παραιτήθηκε για να ανακαλέσει αργότερα όταν η ΠΕΕΑ, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ με νέο τηλεγράφημα του γνωστοποίησαν πως έπρεπε να επιτευχθεί βελτιωμένη συμφωνία. Οι όροι συμμετοχής του ΕΑΜ στην κυβέρνηση (ανάληψη χαρτοφυλακίων Στρατιωτικών, Εσωτερικών και Δικαιοσύνης, διατήρηση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ μέχρι την απελευθέρωση, διευκρίνιση ότι ο όρος τρομοκρατία δεν αφορούσε την Αντίσταση και εγκατάστασης κλιμακίου της κυβέρνησης στο Βουνό) δεν έγιναν δεκτοί. Η εαμική αντιπροσωπεία αποχώρησε στις 15 Ιουλίου για την Ελλάδα και η αποτυχία των διαπραγματεύσεων έμοιαζε οριστική.

---

³⁴ Στο ίδιο, σσ. 232-233

³⁵ Κωνσταντακόπουλος κ.ά., ό.π., σ. 109

Εντούτοις στις αρχές Αυγούστου το ΕΑΜ δήλωσε την πρόθεσή του να μετάσχει στην Κυβέρνηση με μόνο όρο την παραίτηση του Παπανδρέου, στον οποίο τελικά δεν επέμεινε μετά από τηλεγράφημα των Φιλελευθέρων. Στη Ρώμη, στις 21 Αυγούστου συζητήθηκε μεταξύ Παπανδρέου και Churchill η μεταφορά της ελληνικής κυβέρνησης στην Ιταλία, η αποστολή βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα και η βρετανική βοήθεια για την ανοικοδόμηση της χώρας. Η συνάντηση δεν αποκαλύφθηκε στο Υπουργικό Συμβούλιο με αποτέλεσμα την παραίτηση των Βενιζέλου, Ρέντη και Μυλωνά, θεωρώντας ότι ο Παπανδρέου είχε υποκύψει στις βρετανικές πιέσεις για επιστροφή του Γεωργίου Β΄ χωρίς δημοψήφισμα. Στις 2 Σεπτεμβρίου εισήλθαν στην κυβέρνηση εκπρόσωποι του ΕΑΜ, της ΠΕΕΑ και του ΚΚΕ αναλαμβάνοντας έξι υπουργεία. Το διάγγελμα της νέας κυβέρνησης ανέφερε ως προτεραιότητες την εθνική απελευθέρωση και τη λαϊκή κυριαρχία. Η νέα κυβέρνηση αποδοκίμασε τα ΤΑ και λίγο αργότερα εγκαταστάθηκε στο Σαλέρνο της Ιταλίας.³⁶

Πίσω από την απόφαση του ΕΑΜ για συμμετοχή στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας βρισκόταν η ΕΣΣΔ. Στα τέλη Ιουλίου Ρωσική Στρατιωτική Αποστολή με αρχηγό το συνταγματάρχη Ποπόφ είχε φτάσει μέσω Γιουγκοσλαβίας σε ελληνικό έδαφος, στο Στρατηγείο του ΕΛΑΣ. Ένα μήνα μετά τα μέλη της ΠΕΕΑ αποφάσισαν τη συμμετοχή τους στην κυβέρνηση Παπανδρέου. Αν αναλογιστούμε ότι την ίδια περίοδο ο πρέσβης Νοβίκοβ στο Κάιρο προωθούσε έμμεσα (μέσω του Συμβούλου της πρεσβείας Σολόντ) τη συμμετοχή του ΕΑΜ στη νέα κυβέρνηση καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η συμμετοχή της εαμικής παράταξης στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας υπαγορεύτηκε από την ΕΣΣΔ. Ωστόσο τα δώδεκα τηλεγραφήματα της Ρωσικής Αποστολής από την Ελλάδα προς τη Μόσχα δεν έχουν ακόμα αποχαρακτηριστεί για να μπορέσουμε να αποδείξουμε την παραπάνω εκτίμηση.³⁷ Σύμφωνα με το Γιάννη Ιωαννίδη, το ΚΚΕ δέχτηκε τη Συμφωνία του Λιβάνου και τη συμμετοχή του στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας διότι έτσι θα εμπόδιζαν τους Βρετανούς να αποβιβάσουν στρατό στην Ελλάδα, πείθοντάς τους ότι δεν επιδίωκαν την κατάληψη της εξουσίας.³⁸

Το ΚΚΕ παράλληλα προετοιμαζόταν για ένοπλη σύγκρουση με τους Βρετανούς, εγχείρημα που απαιτούσε στρατιωτικό οπλισμό και τη βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης.

³⁶ Χατζηβασιλείου, ό.π., σσ. 82-86

³⁷ Παπαδάτος Νίκος, *Άκρως Απόρρητο, Οι σχέσεις ΕΣΣΔ-ΚΚΕ/ 1944-1952*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2019, σσ. 45-46

³⁸ Ιωαννίδης, ό.π., σσ. 255-258

Στις 12 Ιουνίου 1944, ο Σιάντος τηλεγράφησε στον Τζήμα ζητώντας τη μεσολάβηση του Τίτο στη Σοβιετική Ένωση, αφού μέχρι τότε το ΚΚΕ δεν είχε καμία απευθείας επαφή με τους Σοβιετικούς. Λίγες μέρες αργότερα επανήλθε με νέο τηλεγράφημα εξηγώντας την επείγουσα κατάσταση και ζητώντας πολιτική υποστήριξη, υλική βοήθεια, όπλα και πυρομαχικά από τη Γιουγκοσλαβία και την ΕΣΣΔ.³⁹ Ο Τζήμας κατάφερε να συναντηθεί με τον επικεφαλής της Σοβιετικής Αποστολής στη Γιουγκοσλαβία Κορνέεφ, από τον οποίο ζήτησε ένα Σοβιετικό διαμεσολαβητή για τη διαφωνία στο Μακεδονικό⁴⁰, την αποστολή σοβιετικής αποστολής στην Ελλάδα και στρατιωτική βοήθεια. Στον Κορνέεφ παρέδωσε μία πολιτική έκθεση για την κατάσταση στην Ελλάδα και μία επιστολή για το Στάλιν, στην οποία ζητούσε τη διπλωματική στήριξη της Μόσχας εναντίον της βρετανικής εμπλοκής στην Ελλάδα αλλά και οπλισμό για 25.000 τακτικούς αντάρτες και 40.000 έφεδρους. Ο Τζήμας για τη διαφωνία στο Μακεδονικό τόνιζε πως το ΚΚΕ δεν ήταν διατεθειμένο να χάσει την υποστήριξη όλου του ελληνικού λαού για 120.000 Μακεδόνες. Τέλος ενημέρωνε τους Σοβιετικούς ότι ο ΕΛΑΣ ήταν στο σύνολό του κάτω από την επιρροή του ΚΚΕ και ότι τα μέλη του τελευταίου έφταναν περί τις 200.000.⁴¹

Η 3^η Ορεινή Ταξιαρχία χρησιμοποιήθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις στο Ρίμινι της Ιταλίας ενώ την ίδια περίοδο, τα στρατεύματα του ΕΛΑΣ καταλάμβαναν περιοχές που εγκατέλειπαν οι Γερμανοί μαχόμενα εναντίον των ΤΑ, με πιο γνωστή τη μάχη του Μελιγαλά (11-13 Σεπτεμβρίου). Στις 9 Σεπτεμβρίου, η Βουλγαρία κήρυξε τον πόλεμο στη Γερμανία, αρνούμενη ωστόσο να αποχωρήσει από το ελληνικό έδαφος. Ο Παπανδρέου στράφηκε στον Churchill ζητώντας του να διασφαλίσει ότι ο βουλγαρικός στρατός θα αποχωρούσε από την ελληνική επικράτεια.

Σε αυτό το πλαίσιο εξελίξεων πραγματοποιήθηκε στην Καζέρτα της Ιταλίας η ομώνυμη Διάσκεψη (24-26 Σεπτεμβρίου). Εκεί αποφασίστηκε ο Στρατός της Μέσης Ανατολής και οι αντιστασιακές οργανώσεις να υπαχθούν κάτω από τις διαταγές του Βρετανού Διοικητή Ronald Scobie. Διοικητής της πρωτεύουσας ορίστηκε ο υποστράτηγος Σπηλιωτόπουλος ενώ απαγορεύτηκε στον ΕΛΑΣ να μεταφέρει δυνάμεις σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Τέλος αποφασίστηκε η αντιμετώπιση των ΤΑ ως εχθρικών μονάδων, σε περίπτωση μη

³⁹ Κωνσταντακόπουλος κ.ά., ό.π., σσ. 120-121

⁴⁰ Στο ίδιο, σσ. 138-139

⁴¹ Δορδανάς Στράτος και Πασχαλούδη Ελένη, *Η Ελλάδα και οι πρώην Ανατολικές Χώρες στον Ψυχρό Πόλεμο: Ανέκδοτες αρχειακές πηγές από την Ουγγαρία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, την Ανατολική Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2015, σσ. 181-195

παράδοσης.⁴² Πολύ πριν την υπογραφή της Συμφωνίας της Καζέρτας, ο Ντεκανόζοφ, στέλεχος των σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών, δήλωνε στον επιτετραμμένο της Βρετανίας Μπέλφορ την υποστήριξη της ΕΣΣΔ στη δημιουργία ενός ενιαίου μετώπου των αντιστασιακών οργανώσεων στην Ελλάδα, ενάντια στο Γερμανό κατακτητή. Η ΕΣΣΔ μετά τη διάλυση της Κομιντέρν, το Μάιο του 1943, προσπαθούσε να πείσει τους δυτικούς συμμάχους της πως προτεραιότητά της ήταν η συντριβή του ναζισμού. Όλα τα κομμουνιστικά κόμματα συμμορφώθηκαν με αυτή την τακτική. Χαρακτηριστική της συγκεκριμένης γραμμής ήταν η ανακοίνωση της ΚΕ του ΚΚΕ ότι ο απελευθερωτικός αγώνας αποτελούσε μέρος του πολέμου των μεγάλων συμμάχων, Βρετανίας, Σοβιετικής Ένωσης και ΗΠΑ.⁴³

Η απόφαση της Καζέρτας με την οποία το ΚΚΕ είχε δεχτεί Βρετανό στρατιωτικό διοικητή προκάλεσε αντιδράσεις. Ο πρωτοκαπετάνιος του ΕΛΑΣ Άρης Βελουχιώτης διαφώνησε και ζήτησε να καταλάβει την Αθήνα. Η άρνηση του ΚΚΕ να υιοθετήσει την επιλογή της σύγκρουσης τη συγκεκριμένη στιγμή εντασσόταν σε μία διπλή στρατηγική που υπαγόρευε από τη μία τη διαπραγμάτευση και από την άλλη την προετοιμασία για τη σύγκρουση. Υπέθεταν ότι ο Κόκκινος Στρατός που βρισκόταν στη Βουλγαρία από το Σεπτέμβριο του 1944 δεν θα αργούσε να απελευθερώσει τη Θεσσαλονίκη. Ο γραμματέας του ΚΚΕ στο γραφείο Ανατολικής Μακεδονίας Ερυθριάδης ταξίδεψε στη Βουλγαρία προσπαθώντας να πείσει το Σοβιετικό στρατηγό Τολμπούκιν να στείλει τον Κόκκινο Στρατό στην Ελλάδα. Η παραμονή των βουλγαρικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος προκαλούσε ανησυχία για παράδοση της Θράκης στο ΕΑΜ και τη Βουλγαρία. Στις 6 Οκτωβρίου ο Στάλιν, μέσω του Δημητρώφ, ζήτησε την άμεση αποχώρηση των βουλγαρικών στρατευμάτων από τη Θράκη και τη Μακεδονία καθιστώντας σαφές πως ο Κόκκινος Στρατός δεν θα εισερχόταν στην Ελλάδα.⁴⁴

1.10 Συμφωνία των ποσοστών

Ο Κόκκινος Στρατός δεν εισήλθε στην Ελλάδα, αλλάζοντας ριζικά τους συσχετισμούς, διότι στη Μόσχα στις 9 Οκτωβρίου Churchill και Στάλιν συμφώνησαν να μην αναμειχθεί καθόλου η ΕΣΣΔ στην Ελλάδα κερδίζοντας ως αντάλλαγμα την απόλυτη

⁴² Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 86

⁴³ Παπαδάτος, ό.π., σσ. 44, 144, 190

⁴⁴ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 239-241

ελευθερία κινήσεων στη Ρουμανία. Τα ποσοστά της σοβιετικής επιρροής στο χώρο των Βαλκανίων διαμορφώθηκαν σε 50% για τη Γιουγκοσλαβία και την Ουγγαρία, 75% για τη Βουλγαρία, 90% για τη Ρουμανία, και μόλις 10% για την Ελλάδα. Οι Σοβιετικοί παραχωρούσαν στους Βρετανούς τον απόλυτο έλεγχο στην Ελλάδα αναγνωρίζοντας τα βρετανικά ζωτικά συμφέροντα στη Μεσόγειο. Η συγκεκριμένη συμφωνία δεν ανακοινώθηκε ποτέ στο ΚΚΕ, το οποίο περίμενε μάταια τη σοβιετική βοήθεια. Ο Στάλιν τηρούσε στάση αναμονής γιατί ο πόλεμος κατά της Γερμανίας δεν είχε ακόμα κερδηθεί. Δεν θα είχε αντίρρηση σε μια στρατιωτική επικράτηση του ΕΑΜ στην Ελλάδα, με την προϋπόθεση ότι αυτή θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς τη σοβιετική βοήθεια.⁴⁵ Στις 17 Οκτωβρίου, Δημητρόφ και Μπαράνοφ σε συνοδευτικό σημείωμα προς το Μολότοφ δήλωναν πως η βοήθεια προς την Ελλάδα ήταν ανέφικτη λόγω της περίπλοκης διεθνούς θέσης της.⁴⁶

---

⁴⁵ Στο ίδιο, σσ. 242-243

⁴⁶ Κωνσταντακόπουλος κ.ά., ό.π., σ. 198

2. Δεκεμβριανά, Συμφωνία Βάρκιζας, Εκλογές, Διάσκεψη Ειρήνης

2.1 Δεκεμβριανά

Σε απόρρητη αναφορά του Φίτιν προς το Δημητρώφ (27 Σεπτεμβρίου 1944) περιγράφονται με μεγάλη λεπτομέρεια τα σχέδια της Βρετανίας για την Ελλάδα μετά την απελευθέρωση, δείγμα του εξαιρετικού δικτύου κατασκοπείας της Σοβιετικής Ένωσης. Η συγκεκριμένη αναφορά πιθανολογούμε ότι δεν κοινοποιήθηκε στο ΚΚΕ.⁴⁷ Στις 12 Οκτωβρίου η Αθήνα απελευθερώθηκε από τη γερμανική κατοχή. Όταν η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, το ΕΑΜ κυριαρχούσε στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επικράτειας εκτός της Αττικής, έχοντας παγιώσει ένα σύστημα κρατικών θεσμών και συλλογικών διαδικασιών (λαϊκή αυτοδιοίκηση, λαϊκή δικαιοσύνη) που ονομάστηκε λαοκρατία. Το ΚΚΕ κυριαρχώντας στο 80% της χώρας μπορούσε να κινηθεί μεταξύ δύο εναλλακτικών επιλογών, του συμβιβασμού και της ένοπλης αντιπαράθεσης.⁴⁸ Στο πλαίσιο της δεύτερης επιλογής, το Νοέμβριο του 1944 αντιπροσωπεία του ΚΚΕ επισκέφτηκε το Βελιγράδι και τη Σόφια ζητώντας υποστήριξη.⁴⁹ Στο διάστημα Αυγούστου-Σεπτεμβρίου 1944, ο Σβώλος ως πρόεδρος της ΠΕΕΑ είχε αποστείλει σειρά επιστολών προς τη Μόσχα ζητώντας υλική και στρατιωτική βοήθεια για τη δημιουργία μιας Ελεύθερης Ελλάδας.⁵⁰ Ο Churchill είχε αποφασίσει πως η Βρετανία, έχοντας πληρώσει το τίμημα στην ΕΣΣΔ για να έχει ελεύθερα τα χέρια της, δεν θα δίσταζε να χρησιμοποιήσει το βρετανικό στρατό για να υποστηρίξει την ελληνική κυβέρνηση. Με αφορμή τη διάθρωση των Ενόπλων Δυνάμεων η ένταση στην Αθήνα κορυφώθηκε. Ο αστικός πολιτικός κόσμος, με τη στήριξη των Βρετανών, στόχευε στην αποστράτευση του ΕΛΑΣ και τη δημιουργία εθνικού στρατού ώστε να αποδεσμευτούν τα βρετανικά στρατεύματα από την Ελλάδα. Στις 5 Νοεμβρίου ο Παπανδρέου σε συνεργασία με τον Ronald Scobie ανακοίνωσε την απόφαση αποστράτευσης του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου. Το ΚΚΕ δεν μπορούσε να δεχτεί μία τέτοια απόφαση και να χάσει ένα μοναδικό πλεονέκτημα στην προσπάθεια ανάληψης της εξουσίας και μένοντας

⁴⁷ Στο ίδιο, σσ. 149-150

⁴⁸ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 244-249

⁴⁹ Κόντης Βασίλης και Σφέτας Σπυρίδων, (επιμ.), *Εμφύλιος Πόλεμος, Έγγραφα από τα Γιουγκοσλαβικά και Βουλγαρικά αρχεία*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006, σσ. 155-158

⁵⁰ Κωνσταντακόπουλος κ.ά., ό.π., σσ. 146-148

εκτεθειμένο στις αντίπαλες δυνάμεις. Αυτό που προξενεί εντύπωση είναι γιατί το ΚΚΕ δεν κατέλαβε την εξουσία τον Οκτώβριο του 1944, πριν φτάσουν στην Ελλάδα οι βρετανικές δυνάμεις, όταν οι πιθανότητες ήταν με το μέρος του.⁵¹ Μάλλον πίστευε πως θα μπορούσε να αποφύγει τη σύγκρουση με την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον Κόκκινο Στρατό.⁵² Το ΚΚΕ βλέποντας να χάνει όλα τα πολιτικά οφέλη που είχε κερδίσει κατά την Αντίσταση και τη διαφαινόμενη πολιτική επικράτηση των αντιπάλων του αποφάσισε στις 17 Νοεμβρίου να προχωρήσει στη σύγκρουση.⁵³ Την 1^η Δεκεμβρίου η κυβέρνηση, χωρίς τη συμμετοχή των υπουργών του ΕΑΜ, διέταξε την παράδοση της Πολιτοφυλακής του ΕΛΑΣ στα Τάγματα Εθνοφυλακής προκαλώντας την αποχώρηση των εαμικών υπουργών και την ανακοίνωση συλλαλητηρίου για τις 3 του μήνα στο Σύνταγμα. Αν και απαγορεύτηκε, η μαζική διαμαρτυρία ξεκίνησε κανονικά, ωστόσο η έναρξη πυροβολισμών από την κατεύθυνση της Διεύθυνσης Αστυνομίας και των Παλαιών Ανακτόρων είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο 20 διαδηλωτών. Ο Παπανδρέου παραιτήθηκε αλλά ανακάλεσε μετά από βρετανικές πιέσεις.⁵⁴ Έτσι ξεκίνησε ένας αιματηρός κύκλος βίας που κράτησε ως τις αρχές Ιανουαρίου. Οι ιστορικοί που υποστηρίζουν τη θεωρία των τριών γύρων του Εμφυλίου θεωρούν τα Δεκεμβριανά ως το δεύτερο γύρο. Άξιο απορίας παραμένει το γεγονός ότι ο ΕΛΑΣ επέλεξε ταυτόχρονα να στείλει το Βελουχιώτη από τη Στερεά Ελλάδα στην Ήπειρο για να επιτεθεί στο Ζέρβα και δεν τον κατεύθυνε προς την Αθήνα.⁵⁵ Η ηγεσία του ΚΚΕ υπερέτιμωσε τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ σε Αθήνα και Πελοπόννησο ενώ υποτίμησε το ενδεχόμενο ισχυρής βρετανικής επέμβασης. Μπήκε στη μάχη της Αθήνας χωρίς οργανωμένο σχέδιο (αν και είχε καταρτιστεί τέτοιο) και χωρίς να συνυπολογίσει τον εξωτερικό παράγοντα, νομίζοντας πως θα έφτανε βοήθεια από την ΕΣΣΔ μέσω Γιουγκοσλαβίας.⁵⁶ Ο Γιάννης Ιωαννίδης στην ΚΕ του ΚΚΕ στις 21 Νοεμβρίου 1952 θα πει ότι δεν περίμενε την επέμβαση της Αγγλίας. Δεν φανταζόταν ότι η Αγγλία θα επέμβει να τα βάλει με το λαό. Ήταν μία σύγκρουση που το ΚΚΕ τη φοβόταν και ήθελε να την αποφύγει.⁵⁷ Ο Βαφειάδης το

---

⁵¹ Παπαδάτος, ό.π., σσ. 515-516

⁵² Κόντης Βασίλειος, «Η διολίσθηση προς την εμφύλια σύγκρουση, 1944-1946», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σ. 103

⁵³ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 329

⁵⁴ Κόντης, ό.π., σελ. 104

⁵⁵ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 331

⁵⁶ Κόντης, ό.π., σ. 104

⁵⁷ Παπαδάτος, ό.π., σ.490

Δεκέμβριο του 1948 σε επιστολή του στο ΚΚΣΕ έγραψε ότι μέχρι τις 19 Δεκεμβρίου οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ είχαν εντολή να μην επιτεθούν σε Βρετανούς.⁵⁸

Ο Churchill ενισχυμένος από τη συμφωνία με το Στάλιν διέταξε τη συντριβή της εξέγερσης. Από την Ιταλία έφτασε μεγάλος αριθμός βρετανικών στρατευμάτων, άρματα μάχης και αεροσκάφη. Το ΚΚΕ είχε μια ευκαιρία να τερματίσει τη σύγκρουση κατά την επίσκεψη του Churchill στην Αθήνα, τα Χριστούγεννα του 1944, αλλά έθεσε μαξιμαλιστικούς όρους, πιστεύοντας πως ο Churchill θα έκανε παραχωρήσεις. Έτσι στις 4-5 Ιανουαρίου, μετά από ένα μήνα άγριων μαχών, ο ΕΛΑΣ αποσύρθηκε από την Αθήνα παίρνοντας μαζί του μεγάλο αριθμό ομήρων, πολλοί εκ των οποίων εκτελέστηκαν, στρέφοντας την κοινή γνώμη εναντίον του και ενισχύοντας τις αντικομμουνιστικές τάσεις. Ο Στάλιν, σύμφωνα με τον Churchill, παρέμεινε απόλυτα πιστός στην αγγλοσοβιετική συμφωνία του Οκτωβρίου χωρίς να υπάρξει ούτε ένα δημοσίευμα κατά της βρετανικής παρέμβασης στο σοβιετικό τύπο.⁵⁹ Η Μόσχα δεν αποθάρρυνε τον ΕΛΑΣ από τη συνέχιση της ένοπλης αντιπαράθεσης αλλά ταυτόχρονα δεν επέκρινε με κανένα τρόπο τη βίαιη βρετανική επέμβαση. Στην έκκληση του Ρούσου⁶⁰, συνδέσμου του ΚΚΕ στη Βουλγαρία, για βοήθεια από τον κομμουνιστικό κόσμο ο Δημητρόφ συμβούλεψε τους Έλληνες να συνεχίσουν τον αγώνα αλλά ταυτόχρονα συνέστησε στο ΚΚΒ να μην εμπλακεί άμεσα στη σύγκρουση της Αθήνας γιατί οι Έλληνες δεν θα μπορούσαν να υπολογίζουν σε παρέμβαση και βοήθεια από τη Μόσχα.⁶¹ Αποκαλυπτικά της σοβιετικής στάσης στα Δεκεμβριανά ήταν τα λόγια του Στάλιν στο Δημητρόφ τον Ιανουάριο του 1945. «[...] συμβούλευσα τους Έλληνες να μην αναλάβουν αυτό τον αγώνα. Οι άνθρωποι του ΕΛΑΣ δεν έπρεπε να εγκαταλείψουν την κυβέρνηση Παπανδρέου. Προφανώς υπολόγιζαν ότι ο Κόκκινος Στρατός θα κατέβει στο Αιγαίο. Εμείς δεν μπορούσαμε να στείλουμε στρατό στην Ελλάδα. Οι Έλληνες έκαναν βλακείες [...]»⁶² Η στάση της Μόσχας ήταν καιροσκοπική. Αν οι Έλληνες κομμουνιστές κέρδιζαν στη μάχη της Αθήνας χωρίς τη σοβιετική ανάμιξη τόσο το καλύτερο για εκείνη. Σε αντίθετη έκβαση θα εμφανιζόταν πιστή στη συμφωνία με τον Churchill. Ο ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήθελε να προσέλθει στη Γιάλτα το Φεβρουάριο με το μειονέκτημα της παραβίασης της αγγλοσοβιετικής συμφωνίας. Ο Στάλιν είχε επιτρέψει τη συντριβή των Ελλήνων

⁵⁸ Στο ίδιο, σσ. 262-263

⁵⁹ Κόντης, ό.π., σσ. 104, 107-108

⁶⁰ Κωνσταντακόπουλος κ.ά., ό.π., σσ. 210-211

⁶¹ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 159-160

⁶² Κόντης Βασίλης, *Σοσιαλιστικά κράτη και ΚΚΕ στον Εμφύλιο*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 23

κομμουνιστών στη μάχη της Αθήνας προκειμένου να τη χρησιμοποιήσει ως άλλοθι για παρόμοιες ενέργειες στην Ουγγαρία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία.⁶³ Ο Κοστόφ σε συνομιλία του με τον Ζέβγο στις αρχές του 1945 ήταν σαφής. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να ελπίζει σε βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση, λόγω της δυσμενούς διεθνούς κατάστασης. Ήταν ανάγκη να διατηρηθεί η συμμαχία με τη Βρετανία για να αποκλειστεί επανάκαμψη της Γερμανίας.⁶⁴

2.2 Η Συμφωνία της Βάρκιζας

Ένα μήνα μετά την ανακωχή των μαχών του Δεκεμβρη υπογράφηκε η Συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945), ανάμεσα στο ΕΑΜ και την κυβέρνηση Πλαστήρα, η οποία είχε ορκιστεί τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου. Η συμφωνία περιλάμβανε εννέα άρθρα.⁶⁵ Η Διάσκεψη στη Βάρκιζα προσπάθησε να ρυθμίσει τρία σημαντικά ζητήματα. Τη διάλυση του ΕΛΑΣ και τη συγκρότηση εθνικού στρατού (άρθρα 5 και 6), την εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών και σωμάτων ασφαλείας (άρθρα 7 και 8) από τους συνεργάτες των δυνάμεων κατοχής και τις διαδικασίες διενέργειας του δημοψηφίσματος για το πολίτευμα (άρθρο 9). Με ένα εξαιρετικά ασαφές άρθρο προβλεπόταν αμνηστία για τα πολιτικά αδικήματα που είχαν διαπραχθεί από τις 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι και την ημέρα υπογραφής της Συμφωνίας (άρθρο 3), με την εξαίρεση όμως των αδικημάτων κατά της ζωής και της περιουσίας που δεν ήταν αναγκαία για την τέλεση του πολιτικού αδικήματος. Ο ΕΛΑΣ αφοπλίστηκε ως τα τέλη Φεβρουαρίου αν και ένα τμήμα του οπλισμού, ικανό να εξοπλίσει 20.000 άνδρες, αποκρύφτηκε.⁶⁶ Ο Άρης Βελουχιώτης αν και είχε υπογράψει τη διαταγή για τον αφοπλισμό ζήτησε να μην εκτελεστεί αφού θεώρησε τη συμφωνία ταφόπλακα του λαϊκού κινήματος και προέβλεψε το κλίμα τρομοκρατίας που θα ακολουθούσε. Σε επιστολή του στις 24 Μαρτίου ο Βελουχιώτης εξήγησε τη λογική της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής και τους λόγους για τους οποίους η Μόσχα προέτρεψε την εαμική

⁶³ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 20-21

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 164

⁶⁵ Γρηγοριάδης, ό.π., σσ. 318-322

⁶⁶ Νικολακόπουλος Ηλίας, «Μετά τα Δεκεμβριανά», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 199-200

πλευρά να υπογράψει τη συνθήκη της Βάρκιζας ενώ υπογράμμισε την ανάγκη σταδιακής αποδέσμευσης του ΚΚΕ από τις σοβιετικές υποδείξεις. Σε ρωσικό έγγραφο (19 Ιανουαρίου 1950) η Συμφωνία της Βάρκιζας χαρακτηρίστηκε ως απαραίτητη κίνηση τακτικής πλήρως εναρμονισμένης στη στρατιωτικο-πολιτική κατάσταση της Ελλάδας των αρχών του 1945.⁶⁷ Ο Παρτσαλίδης το Μάιο του 1950 παρουσίασε μία διαφορετική εκδοχή, σύμφωνα με την οποία ο Στάλιν υποστήριξε ότι οι Έλληνες σύντροφοι δεν έπρεπε να υπογράψουν στη Βάρκιζα, ούτε να καταθέσουν τα όπλα αλλά να πολεμήσουν έξω από την Αθήνα.⁶⁸ Ο Βελουχιώτης ανέβηκε πάλι στο Βουνό για να βρει τραγικό τέλος στη Μεσούντα της Άρτας στις 16 Ιουνίου 1945, ανήμερα της δημοσίευσης της διαγραφής του από το ΚΚΕ.

2.3 Λευκή Τρομοκρατία

Ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ έδωσε τον απόλυτο έλεγχο στις βρετανικές δυνάμεις και στην Εθνοφυλακή, η οποία ξεκίνησε διώξεις των οπαδών του ΕΑΜ έχοντας συμπαραστάτες τους Χίτες του Γρίβα και άλλες φιλοβασιλικές οργανώσεις. Η «λευκή τρομοκρατία» επεκτάθηκε στην Ήπειρο από ομάδες που συμμετείχαν στον ΕΔΕΣ και στη Δυτική Μακεδονία, περιοχή με έντονες εθνοτικές και πολιτισμικές διαφορές. Οι φόντοι, οι βιαιοπραγίες και οι λεηλασίες ξεκίνησαν ταυτόχρονα το Μάρτιο του 1945 σε πολλές περιοχές της χώρας. Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΑΜ από τη συμφωνία της Βάρκιζας μέχρι και τις εκλογές του Μαρτίου 1946 σημειώθηκαν 1.289 φόντοι, 6.671 τραυματισμοί, 30.000 βασανισμοί και 20.000 καταστροφές περιουσίας. Η ασάφεια του άρθρου περί αμνηστίας είχε ως αποτέλεσμα τη σύλληψη 15.000 ανταρτών του ΕΛΑΣ ή και απλών οπαδών του ΕΑΜ μέχρι το Σεπτέμβριο του 1945, ενώ μέχρι το Δεκέμβριο είχαν σχηματιστεί 80.000 δικογραφίες με αμφισβητούμενες κατηγορίες εναντίον υποστηρικτών του ΕΑΜ. Οι διώξεις είχαν ως αποτέλεσμα τη φυγή στο βουνό μεγάλου αριθμού πρώην Ελασιτών ενώ περίπου 6.000 στρατιωτικά στελέχη του ΕΛΑΣ με εντολή του ΚΚΕ μεταφέρθηκαν στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, στο πρώην γερμανικό χωριό Μπούλκες, όπου είχε δημιουργηθεί ειδικό στρατόπεδο. Το ανθρωποκυνηγητό της

---

⁶⁷ Παπαδάτος, ό.π., σσ. 64-67, 351

⁶⁸ Στο ίδιο, σσ. 72-73

Αριστεράς συνδυάστηκε με απολύσεις στη δημόσια διοίκηση και στα Πανεπιστήμια (Σβώλος, Κόκκαλης και Αγγελόπουλος απολύθηκαν) ενώ η εκκαθάριση έφτασε μέχρι τους κόλπους της εκκλησίας. Από τις ένοπλες δυνάμεις αποκλείστηκαν οι στρατιωτικοί του ΕΛΑΣ αλλά επανεντάχθηκαν όσοι είχαν συμμετάσχει στα ΤΑ. Η επιλεκτική εφαρμογή των όρων της Συμφωνίας της Βάρκιζας με στόχο την εαμική αριστερά προκάλεσε και κυβερνητική αλλαγή. Ο Πλαστήρας, ο οποίος θεωρήθηκε από τη φιλοβασιλική πτέρυγα ότι ευνοούσε τους δημοκρατικούς, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση μετά τη δημοσίευση από φιλοβασιλική εφημερίδα μιας αμφιλεγόμενης επιστολής του στον Έλληνα πρέσβη στη φιλογερμανική κυβέρνηση του Βισύ στη Γαλλία, το 1941. Τη θέση του Πλαστήρα ανέλαβε ο ναύαρχος Πέτρος Βούλγαρης ο οποίος είχε καταστείλει το κίνημα της Μέσης Ανατολής. Σε αντίθεση με την αντιμετώπιση της εαμικής αριστεράς, όσοι είχαν συνεργαστεί με τις δυνάμεις κατοχής έτυχαν ευνοϊκότερης μεταχείρισης. Ακόμα και το Foreign Office διαπίστωνε ότι η συμμετοχή στο ΕΑΜ έτεινε να θεωρείται μεγαλύτερο έγκλημα από τη συνεργασία με τον κατακτητή, συμπληρώνοντας ότι η Συμφωνία της Βάρκιζας ήταν πλέον «νεκρό γράμμα».⁶⁹

2.4 Εκλογές 31^{ης} Μαρτίου 1946 - Αποχή ΚΚΕ

Η Συμφωνία της Βάρκιζας προέβλεπε την επίλυση του πολιτειακού ζητήματος «το ταχύτερο δυνατόν» γι' αυτό και στις αρχές Ιουνίου η κυβέρνηση δημοσίευσε νόμο για την ανασύνταξη των εκλογικών καταλόγων, οι οποίοι δεν είχαν ενημερωθεί για δέκα χρόνια. Οι εκπρόσωποι των κομμάτων του Κέντρου διαφώνησαν, με το σκεπτικό ότι η τρομοκρατία των ακροδεξιών ομάδων, εναντίον των μη βασιλοφρόνων πολιτών, είχε δημιουργήσει συνθήκες που απέκλειαν τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών ενώ παράλληλα ζήτησαν να δημιουργηθεί μία κυβέρνηση συνασπισμού και να προηγηθούν οι εθνικές εκλογές του δημοψηφίσματος. Σε Διάσκεψη στο Λονδίνο, το Σεπτέμβριο του 1945, με τη συμμετοχή Βρετανίας, ΗΠΑ, Γαλλίας και εκπρόσωπο της Ελλάδας τον αντιβασιλιά Δαμασκηνό αποφασίστηκε να διενεργηθούν πρώτα οι εθνικές εκλογές και μετά το δημοψήφισμα. Η ΕΣΣΔ δήλωσε ότι οι συνθήκες στην Ελλάδα δεν επέτρεπαν ελεύθερες εκλογές και ζήτησε την αλλαγή της κυβέρνησης. Ο Βούλγαρης, χωρίς να έχει ολοκληρωθεί η αναθεώρηση των εκλογικών καταλόγων ανακοίνωσε τις εκλογές για τις 20

⁶⁹ Νικολακόπουλος, ό.π., σσ. 200-202

Ιανουαρίου 1946. Τα κόμματα του Κέντρου απείλησαν με αποχή και η κυβέρνηση παραιτήθηκε, προκαλώντας κυβερνητική κρίση για ενάμιση μήνα μέχρι το σχηματισμό κυβέρνησης κεντρώων κομμάτων με πρωθυπουργό το Σοφούλη. Η νέα κυβέρνηση ορίστηκε μετά από βρετανική παρέμβαση στο πλαίσιο συμφωνίας που προέβλεπε τη διεξαγωγή εκλογών μέχρι τέλη Μαρτίου και την αναβολή του δημοψηφίσματος για τον επόμενο χρόνο. Οι φιλοβασιλικοί έδωσαν πολιτειακή χροιά στις εκλογές, δηλώνοντας ότι σε περίπτωση νίκης θα επέσπευδαν το δημοψήφισμα. Τα κόμματα του Κέντρου συμφωνούσαν με την αναβολή πιστεύοντας πως δημοψήφισμα σε συνθήκες τρομοκρατίας ισοδυναμούσε με άμεση και πραξικοπηματική παλινόρθωση.

Η ήττα στα Δεκεμβριανά και ο συμβιβασμός στη Βάρκιζα προκάλεσε κρίση στο ΕΑΜ, οδηγώντας στην αποχώρηση της σοσιαλιστικής πτέρυγας (Σβώλος, Τσιριμώκος, Στρατής). Η επιστροφή του Ζαχαριάδη από το Νταχάου στην Ελλάδα (29 Μαΐου 1945) στη θέση του Γενικού Γραμματέα του ΚΚΕ σηματοδότησε μία νέα πραγματικότητα, με έναν ηγέτη που δεν έφερε κανένα από τα βαρίδια των επιλογών που οδήγησαν το ΚΚΕ στην ήττα. Αφού επικρότησε δημόσια τη Συμφωνία της Βάρκιζας προχώρησε σε δύο σημαντικές ενέργειες. Διατύπωσε τη θεωρία των «δύο πόλων» (ίσες αποστάσεις ανάμεσα σε Βρετανία και Ρωσία) πάνω στην οποία θα έπρεπε να κινείται η ελληνική εξωτερική πολιτική και προχώρησε στη διαγραφή του Βελουχιώτη για τυχοδιωκτική και ύποπτη δράση. Στη 12^η ολομέλεια κάλεσε τους οπαδούς του ΚΚΕ να προχωρήσουν σε «μαζική λαϊκή αυτοάμυνα» κατά της τρομοκρατίας. Στο 7^ο Συνέδριο παρουσίασε το «Πρόγραμμα για μια Λαϊκή Δημοκρατία», τον εναλλακτικό δρόμο του περάσματος από τη λαϊκή δημοκρατία στο σοσιαλισμό με δημοκρατικές διαδικασίες. Σε συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο ο Ζαχαριάδης είχε αφήσει ανοιχτό το ενδεχόμενο δυναμικότερης αντιμετώπισης της τρομοκρατίας, τακτική που επικυρώθηκε στο 7^ο συνέδριο του Κόμματος. Αν και το ΚΚΕ για μικρό χρονικό διάστημα είχε δείξει ανοχή στην κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη στη συνέχεια απέσυρε την υποστήριξή του προβάλλοντας αιτήματα για γενική αμνηστία, αναθεώρηση των εκλογικών καταλόγων, εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού και συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση. Αριστεροί Φιλελεύθεροι και ΕΑΜ ζήτησαν αναβολή των εκλογών για δύο μήνες, επαναλαμβάνοντας τα αιτήματα για γενική αμνηστία, ανασύνταξη των εκλογικών καταλόγων και το σχηματισμό δημοκρατικής κυβέρνησης. Υπέρ της αναβολής των εκλογών τάχθηκε και ο ίδιος ο Σοφούλης αναγνωρίζοντας ότι στην ελληνική επικράτεια

ελευθερία κίνησης και εκδήλωσης πολιτικού φρονήματος ίσχυε μόνο για τους φιλομοναρχικούς.⁷⁰

Μετά από βρετανικές και κυρίως αμερικανικές πιέσεις ο Σοφούλης προκήρυξε τις εκλογές για την 31^η Μαρτίου του 1946, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν υπό την επίβλεψη ΗΠΑ, Βρετανίας, Γαλλίας αλλά όχι της ΕΣΣΔ που αρνήθηκε να συμμετάσχει ως παρατηρητής γιατί ένας τέτοιος έλεγχος αποτελούσε παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα τρίτου κράτους. Η Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων, υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη κατέλαβε 205 έδρες σε σύνολο 354. Το ΚΚΕ και κάποια μικρότερα κόμματα, όπως του Καφαντάρη απείχαν. Η αποχή του ΚΚΕ ήταν αντίθετη στις συμβουλές της Μόσχας. Τον Ιανουάριο του 1946 ο Παρτσαλίδης συναντήθηκε με τον Μπαράνοφ, αναπληρωτή διευθυντή του Διεθνούς Τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ. Ανάμεσα στα θέματα που συζητήθηκαν ήταν η συμμετοχή στις εκλογές ή ο δρόμος της αποχής και της ένοπλης εξέγερσης. Σύμφωνα με τον Παρτσαλίδη ο Μπαράνοφ συνέστησε τη συμμετοχή του ΚΚΕ στις εκλογές σε συνδυασμό με μαζική αυτοάμυνα. Πριν αποχωρήσει ο Παρτσαλίδης ζήτησε γραφική ύλη, τυπογραφεία και την επιστροφή στην Ελλάδα στελεχών του ΚΚΕ από τις κομματικές σχολές της Μόσχας. Το πρώτο αίτημα ικανοποιήθηκε. Το δεύτερο δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί καθώς ελάχιστοι είχαν επιβιώσει από τις σταλινικές εκκαθαρίσεις.⁷¹ Η εκδοχή του Παρτσαλίδη επιβεβαιώνεται σε έγγραφό του προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ (25 Ιανουαρίου του 1950).⁷² Στη 2^η Ολομέλεια του ΚΚΕ (12 Φεβρουαρίου 1946) αποφασίστηκε η αποχή από τις εκλογές και η σταδιακή κλιμάκωση της σύγκρουσης ώστε να αποφευχθεί νέα βρετανική επέμβαση και ουδέτερη στάση της ΕΣΣΔ, όπως στα Δεκεμβριανά.⁷³ Στην έκθεση του Ζαχαριάδη (13 Μαΐου 1947) προς τη σοβιετική ηγεσία για την κατάσταση στην Ελλάδα, ενόψει της συνάντησής του με το Στάλιν, ο ίδιος αναφέρει τους λόγους της αποχής του ΚΚΕ από τις εκλογές αλλά και το γεγονός πως ο Δημοκρατικός Στρατός δημιουργήθηκε με βάση τις αποφάσεις της 2^{ης} ολομέλειας.⁷⁴ Σε άλλο έγγραφο περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο ο Ζαχαριάδης απέρριψε τη σοβιετική παραίνεση για συμμετοχή στις εκλογές.⁷⁵ Ο Βαφειάδης σε έγγραφό του, με ημερομηνία 31 Ιανουαρίου 1950, προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ αμφισβητεί

⁷⁰ Στο ίδιο, σσ. 202-209

⁷¹ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 262-264

⁷² Παπαδάτος ό.π., σσ. 354

⁷³ Μαραντζίδης, ό.π., σ. 265

⁷⁴ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 187-191

⁷⁵ Παπαδάτος, ό.π., 361

ότι το μποϊκοτάζ των εκλογών ήταν απόφαση της 2^{ης} Ολομέλειας και τη χρεώνει αποκλειστικά στο Ζαχαριάδη.⁷⁶

Τη νύχτα της 30^{ης} Μαρτίου, λίγες ώρες πριν τις εκλογές, κομμουνιστές αντάρτες με εντολή του Ζαχαριάδη επιτέθηκαν στο σταθμό χωροφυλακής του Λιτοχώρου Πιερίας, με αποτέλεσμα το θάνατο 12 χωροφυλάκων και στρατιωτικών. Για ορισμένους ιστορικούς η επίθεση στο Λιτόχωρο αποτέλεσε την επίσημη έναρξη του Εμφυλίου ενώ για άλλους την έναρξη του τρίτου γύρου. Ενώ το ΚΚΕ απείχε από τις εθνικές εκλογές συμμετείχε στο δημοψήφισμα της 1^{ης} Σεπτεμβρίου για το πολιτειακό ζήτημα. Η συμμετοχή του μπορεί να εξηγηθεί μόνο ως προσπάθεια να νομιμοποιήσει τον αντιμοναρχικό χαρακτήρα που ήθελε να υπογραμμίσει στην εμφύλια σύγκρουση. Το 68,41% αποφάνθηκε υπέρ της παλινόρθωσης. Τα δημοκρατικά κόμματα θεώρησαν το ποσοστό αποτέλεσμα βίας και νοθείας. Ο Γεώργιος Β΄ επέστρεψε στο θρόνο στις 28 Σεπτεμβρίου 1946. Το δημοψήφισμα και η επιστροφή του βασιλιά επισκιάστηκαν ωστόσο από τον Εμφύλιο που ήδη είχε μπει στην τελευταία και πιο αιματηρή φάση του.⁷⁷

Η απόκρυψη οπλισμού από τον αφοπλισμό της Βάρκιζας υποδήλωνε και την προετοιμασία μιας νέας ένοπλης σύγκρουσης. Ο Ζαχαριάδης προσπαθούσε να κερδίσει χρόνο μέχρι την κλιμάκωση της αντιπαράθεσης έτσι ώστε να εξασφαλίσει τη βοήθεια των βαλκάνιων συντρόφων του και να αποφύγει τη βρετανική επέμβαση. Αυτό το σχέδιο εκμυστηρεύτηκε στο Ρώσο πρέσβη στην Αθήνα, Ροντιόνοφ, το Μάιο του 1946.⁷⁸ Πριν από τις εκλογές, στις 27 Μαρτίου 1946, ο Ζαχαριάδης ταξίδεψε στην Πράγα, με αφορμή το 8^ο Συνέδριο του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας, όπου ενημέρωσε για την απόφαση του ΚΚΕ να προχωρήσει σε σύγκρουση και ζήτησε τη βοήθεια των αδελφών κομμάτων της Ανατολικής Ευρώπης. Ο Τσεχοσλοβάκος Γκότβαλντ απάντησε πως θα βοηθούσε παρά τις περιορισμένες δυνατότητες της Τσεχοσλοβακίας (δεν ήταν ακόμη Λαϊκή Δημοκρατία και το ΚΚ συμμετείχε ως εταίρος στο κυβερνητικό σχήμα). Στη συνέχεια ο Ζαχαριάδης πήγε στο Βελιγράδι. Εκεί συνάντησε τον Τίτο και τον υπουργό Εξωτερικών Ράνκοβιτς. Ο Τίτο του ζήτησε πριν προχωρήσει σε οποιαδήποτε στρατιωτική κίνηση να συναντήσει πρώτα το Στάλιν. Επόμενος σταθμός στο ταξίδι του Ζαχαριάδη ήταν η Κριμαία. Εκεί συναντήθηκε με τους Στάλιν, Ζντάνοφ και Μολότοφ. Αφού τον επέπληξαν για την αποχή

---

⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 362

⁷⁷ Νικολακόπουλος, ό.π., σσ. 216-218

⁷⁸ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 237-238

από τις ελληνικές εκλογές, συμφώνησαν ότι ο ελληνικός εμφύλιος ήταν θέμα χρόνου και έδωσαν την έγκρισή τους να διευθετήσει ο Ζαχαριάδης με τον Τίτο τις λεπτομέρειες της προετοιμασίας.⁷⁹ Ο Μάρκος Βαφειάδης επιβεβαιώνει τις δύο πρώτες συναντήσεις του Ζαχαριάδη αλλά δηλώνει άγνοια για την τελευταία συνάντηση και αμφισβητεί ότι εκεί πάρθηκε η τελική απόφαση για την ένοπλη πάλη.⁸⁰ Ο Ζαχαριάδης ταξίδεψε και στη Σόφια ζητώντας από το Δημητρόφ να του εξασφαλίσει όπλα, πυρομαχικά, ασυρμάτους, γραφική ύλη και τυπογραφεία. Αιτήθηκε επίσης τη δημιουργία κέντρων εκπαίδευσης σε Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία και Αλβανία και τη δημιουργία γραφείων σε διάφορες ευρωπαϊκές και βαλκανικές χώρες που θα προπαγάνδιζαν τον ελληνικό ένοπλο αγώνα.⁸¹

Τα παραπάνω αιτήματα συμπεριλήφθηκαν σε έκθεση του Ζαχαριάδη, στις 26 Απριλίου 1946, προς τους Σουσλόφ, Μαλένκοβ και Ζντάνοφ. Ιωαννίδης και Ρούσος συναντήθηκαν στο Βελιγράδι με τον Μπαράνοφ απευθύνοντας εξ ονόματος του Ζαχαριάδη τα ίδια αιτήματα. Μετά τη θετική ανταπόκριση (ο Τίτο θα παρείχε όπλα, πυρομαχικά, ραδιοφωνικό σταθμό και στρατιωτική εκπαίδευση ενώ η ΕΣΣΔ χρήματα, τρόφιμα και φάρμακα) το ΚΚΕ τον Οκτώβριο του 1946 ανακοίνωσε την ίδρυση του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.⁸² Εξέγερση χωρίς τη συναίνεση και βοήθεια της ΕΣΣΔ δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Ο Ζαχαριάδης αυτό το είχε αντιληφθεί και προσπάθησε να αποφύγει τα λάθη των Δεκεμβριανών. Η αλλαγή της σοβιετικής στάσης είχε φανεί όταν ο Μανουίλσκι, πρώην ηγέτης της Κομιντέρν και επικεφαλής της ουκρανικής αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, τον Ιανουάριο του 1946 κατήγγειλε στο Συμβούλιο Ασφαλείας την παρουσία των βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα ως επέμβαση στα εσωτερικά της.⁸³

2.5 Μακεδονικό ζήτημα

Οι Ρούσος και Ιωαννίδης, οι οποίοι βρίσκονταν από τον Αύγουστο στο Βελιγράδι για το συντονισμό της βοήθειας από τη Γιουγκοσλαβία, προσπάθησαν να επιλύσουν τις διαφορές με τους Γιουγκοσλάβους στο Μακεδονικό ζήτημα. Το Λαϊκό Απελευθερωτικό

⁷⁹ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 266-268

⁸⁰ Κόντης, 2012, ό.π., σσ. 293-295

⁸¹ Μαραντζίδης, ό.π., σ. 268

⁸² Παπαδάτος, ό.π., σσ. 90-91, 221-229

⁸³ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 266-269

Μέτωπο των Σλαβομακεδόνων (NOF) πρόβαλλε ως στόχο την αυτοδιάθεση και την απόσχιση του ελληνικού τμήματος της Μακεδονίας. Στις 14 Οκτωβρίου σε συνάντηση του Ιωαννίδη με τον Ράνκοβιτς και τον εκπρόσωπο του NOF Καραγιάνοφ, συμφωνήθηκε ότι το NOF δεν θα αποτελούσε ανεξάρτητη ομάδα αλλά θα εντασσόταν στο πλαίσιο του ΔΣΕ με δική του πολιτική ηγεσία, γεγονός που ισοδυναμούσε με αναγνώριση της αυτονομίας των Μακεδόνων, εντός των ελληνικών συνόρων. Το ΚΚΕ μπορούσε έτσι να στρατολογήσει στο ΔΣΕ Σλαβομακεδόνες και παράλληλα να έχει τη γιουγκοσλαβική υποστήριξη, η οποία ασκούσε επιρροή στη σλαβομακεδονική μειονότητα. Ακροβατούσε ουσιαστικά ανάμεσα στην εθνική ενότητα για την κινητοποίηση των Ελλήνων και την ικανοποίηση του σλαβομακεδονικού πληθυσμού που εφοδίαζε το ΔΣΕ με σημαντικό αριθμό μαχητών.⁸⁴ Η επίσημη θέση του ΚΚΕ ήταν αρχικά αντίθετη στη δημιουργία ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους. Στο 7^ο Συνέδριο, τον Οκτώβριο του 1945, είχε τονιστεί η πολιτική της υπεράσπισης της ακεραιότητας και της εθνικής ανεξαρτησίας αλλά και ο σεβασμός των δικαιωμάτων της σλαβομακεδονικής μειονότητας, σε μια περίοδο που ο Τίτο δήλωνε ότι δεν θα μπορούσε να αρνηθεί το δικαίωμα του μακεδονικού λαού στην ένωση και ο Δημητρόφ είχε αποδεχτεί την ένωση της βουλγαρικής περιοχής του Πιρίν με το μακεδονικό γιουγκοσλαβικό τμήμα σε μια αυτόνομη Μακεδονία, ενταγμένη σε μια ομοσπονδία Γιουγκοσλαβίας - Βουλγαρίας. Στις 9-10 Αυγούστου το ΚΚΒ αποφάσισε τη μελλοντική ένωση βουλγαρικής και γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας, χωρίς όμως να δημοσιοποιήσει την απόφαση. Στα τέλη του 1946 ξεκίνησε μια προσπάθεια ενίσχυσης της μακεδονικής συνείδησης στην περιοχή του Πιρίν από τη γιουγκοσλαβική πλευρά με τη συγκατάθεση της Βουλγαρίας. Οι παραχωρήσεις της τελευταίας οφείλονταν στο γεγονός ότι η Βουλγαρία επεδίωκε τη γιουγκοσλαβική στήριξη στη διεκδίκηση της Δυτικής Θράκης στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης στο Παρίσι.⁸⁵

---

⁸⁴ Στο ίδιο, σσ. 271-272

⁸⁵ Κόντης, 2012, ό.π., σσ. 71-72, 73-74, 77

2.6 Συνδιάσκεψη Ειρήνης – Ελληνικές διεκδικήσεις

Ο Ζαχαριάδης στη 12^η Ολομέλεια του ΚΚΕ (25-27 Ιουνίου του 1945) αναφέρθηκε στο σεβασμό της αρχής της αυτοδιάθεσης (για Κύπρο, Βόρεια Ήπειρο και Δωδεκάνησα) αλλά και της ισοτιμίας των εθνικών μειονοτήτων. Τα σχέδια του Τίτο για αυτόνομη Μακεδονία με προσάρτηση του ελληνικού και βουλγαρικού τμήματος ανησύχησαν την ελληνική αντιπροσωπεία στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης. Στις 25 Απριλίου, στο Συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών, ο Έλληνας αντιπρόσωπος Δραγούμης σε συνομιλία του με τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών James Byrnes διατύπωσε τις ελληνικές εδαφικές αξιώσεις σε Αλβανία και Βουλγαρία επικαλούμενος λόγους ασφαλείας. Ο James Byrnes επισήμανε πως για τα Δωδεκάνησα υπήρχε καταρχήν συμφωνία στο Συμβούλιο να αποδοθούν στην Ελλάδα αλλά η διαφωνία της ΕΣΣΔ καθυστέρουσε την οριστική συμφωνία. Σε ό,τι αφορούσε τη Βουλγαρία είχε διατυπωθεί πρόθεση να ισχύσουν τα σύνορα της 1^{ης} Ιανουαρίου 1941. Ο Δραγούμης τόνισε τη στρατηγική σημασία της Ελλάδας ως ανάχωμα στη σοβιετική επιρροή στα Βαλκάνια. Η Ελλάδα έχοντας τον έλεγχο της εξόδου των Δαρδανελίων παρείχε εγγυήσεις για τις θαλάσσιες συγκοινωνίες προς τη διώρυγα του Σουέζ και τις Ινδίες. Για την προστασία του Στενού της Κέρκυρας και των Στενών του Οτράντο από τους Αλβανούς κομμουνιστές προτάθηκε από την ελληνική πλευρά η απόδοση στην Ελλάδα της Βορείου Ηπείρου. Στις 27 Ιουνίου, στη δεύτερη συνεδρίαση του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών, αποφασίστηκε να δοθούν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Ο Μολότοφ συμφώνησε προτείνοντας την πλήρη αποστρατικοποίησή τους και την απόδοσή τους μόλις υπογραφόταν η ιταλική συνθήκη ειρήνης. Ταυτόχρονα κατήγγειλε επιθέσεις της Ελλάδας κατά της Γιουγκοσλαβίας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας.⁸⁶ Στις 10 Αυγούστου ο Βισίνσκι αντιπρόσωπος της ΕΣΣΔ στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης δήλωσε ότι ο Τσαλδάρης δεν εκπροσωπούσε τον ελληνικό λαό, παρά μόνο την κυβέρνησή του. Ο Βούλγαρος εκπρόσωπος Κούλισεφ θεώρησε αβάσιμες τις ελληνικές αιτιάσεις και διατύπωσε εδαφικές διεκδικήσεις για τη Δυτική Θράκη, με το επιχείρημα της βουλγαρικής εξόδου στο Αιγαίο, έχοντας την υποστήριξη της Ουκρανίας (Μανουίλσκι) και της Γιουγκοσλαβίας (Πιγιάντε). Ο Τσαλδάρης ζήτησε την αμερικανική στήριξη του James Byrnes, ο οποίος όμως απάντησε πως η ασφάλεια

---

⁸⁶ Στο ίδιο, σσ. 88-90, 94-97

της Ελλάδας δεν θα έπρεπε να στηρίζεται στην προσάρτηση εδαφών αλλά στον ΟΗΕ. Ανάλογη ήταν και η βρετανική άποψη.

Η έξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο και ο έλεγχος της Δυτικής Θράκης διασφάλιζαν την ΕΣΣΔ, παρεμποδίζοντας την είσοδο εχθρικών πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα. Η στάση της Σοβιετικής Ένωσης εντασσόταν στην προσπάθεια αναθεώρησης της συνθήκης του Μοντρέ για το καθεστώς των Στενών. Στις 7 Αυγούστου η ΕΣΣΔ πρότεινε την από κοινού υπεράσπιση των Στενών από το σύνολο των δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας, πρόταση που ισοδυναμούσε με εγκατάσταση σοβιετικών βάσεων στην Τουρκία. Αυτό θα σήμαινε επιβολή κυριαρχίας στην Τουρκία και ενίσχυση του ρόλου της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα. Οι ΗΠΑ θεώρησαν τις σοβιετικές προτάσεις ως διπλωματική επίθεση με στόχο τη σοβιετική κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο. Στις 19 Αυγούστου οι ΗΠΑ κατέστησαν σαφές με διακοίνωση προς την ΕΣΣΔ ότι η ευθύνη για την άμυνα των Στενών ανήκε στην Τουρκία και πως ενδεχόμενη επιθετική τακτική της Ρωσίας θα αποτελούσε κίνδυνο για την παγκόσμια ασφάλεια και γι' αυτό θα έπρεπε να παραπεμφθεί στο Συμβούλιο Ασφαλείας.

Ακολούθως οι Αμερικανοί προχώρησαν σε μία επίδειξη δύναμης με την παρουσία του αεροπλανοφόρου Roosevelt στην Μεσόγειο και την είσοδό του στο λιμάνι του Πειραιά στις 5 Σεπτεμβρίου. Με αυτό τον τρόπο οι ΗΠΑ δήλωναν με αποφασιστικότητα στην ΕΣΣΔ πως θα αντιμετώπιζαν τη σοβιετική επιθετικότητα ακόμα και με τη χρήση βίας. Η νέα σοβιετική επίθεση πήρε τη μορφή προσφυγής της Ουκρανίας κατά της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ασφαλείας, κατηγορώντας την ως παράγοντα αποσταθεροποίησης, με την επιθετική της στάση απέναντι στις μειονότητες και την επιδίωξή της να υφαρπάξει τη Βόρεια Ήπειρο από την Αλβανία. Την προσφυγή ακολούθησε συντονισμένη επίθεση κατά των ελληνικών αξιώσεων από Σοβιετική Ένωση, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία. Στο Συμβούλιο Ασφαλείας ο Έλληνας αντιπρόσωπος Βασίλειος Δενδραμής απάντησε ότι η ουκρανική κατηγορία είχε ως στόχο να μπλοκάρει τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης, να ενθαρρύνει τους Έλληνες κομμουνιστές να ανατρέψουν την ελληνική κυβέρνηση και να εκφοβίσουν τον ελληνικό λαό. Ο Αμερικανός αντιπρόσωπος Johnson υποστήριξε την Ελλάδα και πρότεινε τη σύσταση επιτροπής του Συμβουλίου Ασφαλείας που θα εξέταζε την υπόθεση και στις δύο πλευρές των βορείων συνόρων της Ελλάδας. Στις 20 Σεπτεμβρίου ο Σοβιετικός αντιπρόσωπος προέβαλε βέτο στην πρόταση των ΗΠΑ. Η αμερικανική στάση υποδήλωνε το έντονο ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την Ανατολική Μεσόγειο (μετά και την ομιλία στο Los Angeles του Loy Henderson,

διευθυντή Γραφείου Υποθέσεων της Εγγύς Ανατολής στο State Department) και είχε ως στόχο να καταδείξει στην ΕΣΣΔ τη ζωτική σημασία που είχαν για τους Αμερικανούς οι πετρελαιοπηγές της Μέσης Ανατολής και η στρατηγική θέση της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η Ελλάδα δεν κατάφερε να κερδίσει στο Συνέδριο Ειρήνης παρά μόνο τα Δωδεκάνησα. Το Συμβούλιο υπουργών Εξωτερικών στις 3 Δεκεμβρίου 1946 έκλεισε οριστικά το ζήτημα των ελληνοβουλγαρικών συνόρων (επαναφορά του καθεστώτος της 1^{ης} Ιανουαρίου 1941) αλλά και της διεκδίκησης της Δυτικής Θράκης από τη Βουλγαρία.⁸⁷

---

⁸⁷ Στο ίδιο, σσ. 103-115, 118

3. Η βοήθεια από τον κομμουνιστικό κόσμο

3.1 Έναρξη της γιουγκοσλαβικής βοήθειας

Στις αρχές Σεπτεμβρίου 1946 ο Βαφειάδης βρέθηκε στο Βελιγράδι. Εκεί παρουσίασε την κατάσταση των αντάρτικων ομάδων και ανέφερε το σχεδιασμό για αύξηση της δύναμης του ΔΣΕ σε 20.000 μαχητές. Εντύπωση προκάλεσε η διόρθωση του Ιωαννίδη πως το ΚΚΕ δεν προωθούσε τέτοιου μεγέθους ανάπτυξη του αντάρτικου κινήματος αλλά στόχευε σε πολιτική, δημοκρατική λύση, δείγμα της διπλής τακτικής που ακολουθούσε το ΚΚΕ. Βαφειάδης και Ράνκοβιτς συζήτησαν για τον όγκο της στρατιωτικής βοήθειας και άλλων αναγκών σε φάρμακα, ιματισμό, τρόφιμα και περίθαλψη τραυματιών. Η πρώτη φάση της γιουγκοσλαβικής βοήθειας από Οκτώβριο 1946- Ιανουάριο 1947 υπολογίζεται σε 33 τόνους στρατιωτικού υλικού, που συμπεριλάμβανε βαρέα όπλα, νάρκες και χειροβομβίδες.

Οι πρώτες επιτυχίες των ανταρτών, όπως η κατάληψη της Δεσκάτης Γρεβενών από 2.000 αντάρτες, ανησύχησαν τους Βρετανούς, οι οποίοι είχαν πληροφορηθεί για τον οπλισμό από τη Γιουγκοσλαβία. Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την αύξηση του Στρατού από 100.000 σε 130.000 στρατιώτες, ελπίζοντας σε βρετανική βοήθεια αφού η Ελλάδα δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει οικονομικά σε νέες στρατιωτικές δαπάνες. Η Βρετανία γνώριζε ότι οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν σε επίθεση στα βόρεια σύνορα της χώρας. Ειδικότερα σε μία σοβιετική επίθεση δεν είχαν καμία πιθανότητα επιτυχίας. Αυτό ανέφερε ο στρατηγός Crawford, διοικητής των βρετανικών χερσαίων δυνάμεων στην Ελλάδα. Ο ελληνικός στρατός αρκούσε μόνο για την τήρηση της δημόσιας ασφάλειας, υπό την προϋπόθεση ότι θα σταματούσε η κομμουνιστική διείσδυση στο στράτευμα, ότι δεν θα κατέρρεε η ελληνική οικονομία και ότι δεν θα υπήρχε εξωτερική ενίσχυση των ανταρτών.⁸⁸

---

⁸⁸ Στο ίδιο, σσ. 153-154, 160-163

3.2 Αμερικανική παρέμβαση

Η κατάσταση στην Ελλάδα είχε φέρει την αμερικανική πλευρά προ διλήμματος. Ή θα άφηνε την Ελλάδα να γίνει Λαϊκή Δημοκρατία ή θα επενέβαινε πιέζοντας την ελληνική κυβέρνηση να λάβει άμεσα μέτρα. Το μνημόνιο Henderson έδινε μεγάλη σημασία στο γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα των Βαλκανίων που δεν είχε βρεθεί ακόμα κάτω από τη σοβιετική επιρροή. Ελλάδα και Τουρκία μπορούσαν να αποτελέσουν εμπόδιο απέναντι στη σοβιετική κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο. Αρχικά μέσω του πρέσβη Lincoln MacVeagh και στη συνέχεια με επιστολή του προέδρου Τρούμαν στο βασιλιά Γεώργιο Β΄ οι ΗΠΑ δήλωσαν διατεθειμένες να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στην Ελλάδα με την προϋπόθεση ότι θα επιτύγχαναν να πείσουν το Κογκρέσο ότι οι Έλληνες ηγέτες δεν ήταν μια αντιδραστική ολιγαρχική ομάδα, ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί λειτουργούσαν και ότι οι Έλληνες, πλην των κομμουνιστών, ήταν ενωμένοι. Πρότειναν λοιπόν το σχηματισμό ενός κυβερνητικού συνασπισμού εθνικής ενότητας, σύστησαν ανεκτικότητα, δικαιοσύνη και απελευθέρωση όσων είχαν κρατηθεί για πολιτικά αδικήματα. Η αποτυχία σχηματισμού ενός τέτοιου συνασπισμού, λόγω άρνησης του Λαϊκού Κόμματος και η αδυναμία εισαγωγής μέτρων μεταρρύθμισης ενόχλησαν ιδιαίτερος τις ΗΠΑ.⁸⁹

Στις αρχές Δεκεμβρίου 1946 η Ελλάδα κατέθεσε προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας καταγγέλλοντας τη Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία και τη Βουλγαρία για τον εξοπλισμό και την παροχή ασύλου των Ελλήνων ανταρτών και συμπεριφορά που απειλούσε την εδαφική ακεραιότητα της χώρας. Τον Ιανουάριο του 1947 ορκίστηκε η κυβέρνηση Μαξίμου ενσωματώνοντας τις δυνάμεις του Κέντρου στον κυβερνητικό συνασπισμό, σύμφωνα με τις οδηγίες των ΗΠΑ. Στις 12 Μαρτίου εξαγγέλθηκε το Δόγμα Τρούμαν, το οποίο συμπεριλάμβανε στρατιωτική και οικονομική βοήθεια (300 εκατομμύρια δολάρια στην Ελλάδα και 100 εκατομμύρια στην Τουρκία) στον αγώνα εναντίον του κομμουνισμού, ενώ ξεκίνησαν και οι πρώτες στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά του ΔΣΕ. Το δόγμα Τρούμαν ακολούθησε αργότερα το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης, γνωστό ως σχέδιο Μάρσαλ, το οποίο απέφερε συνολικά στην Ελλάδα το ποσό των 694 εκατομμυρίων δολαρίων. Ωστόσο λόγω του Εμφυλίου μεγάλο μέρος της βοήθειας κατευθύνθηκε σε στρατιωτικές δαπάνες αντί να χρησιμοποιηθεί για την ανασυγκρότηση

---

⁸⁹ Στο ίδιο, σ.σ. 165, 167-168, 170-173

της ελληνικής οικονομίας.⁹⁰ Ο Πορφυρογένης από την πλευρά του ΚΚΕ προανήγγειλε, στις 27 Ιουνίου 1947 από το Στρασβούργο, την επιδίωξη για σχηματισμό κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας. Στις 23 Αυγούστου η κυβέρνηση Μαξίμου παραιτήθηκε και στις 7 Σεπτεμβρίου ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση του Σοφούλη, η οποία απαγόρευσε την κυκλοφορία του Ριζοσπάστη ενώ με το Ν.509 στις 27 Δεκεμβρίου απαγορεύτηκε η δράση του ΚΚΕ, ως επακόλουθο της συγκρότησης της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ) στις 23 Δεκεμβρίου.⁹¹

3.3 Σχέδιο Λίμνες – ΠΔΚ

Στην 3^η Ολομέλεια του ΚΚΕ (11-12 Σεπτεμβρίου 1947) στο Βελιγράδι, εγκρίθηκε το σχέδιο Λίμνες, το οποίο είχε συνταχθεί με τη βοήθεια Γιουγκοσλάβων στρατιωτικών.⁹² Βασισμένο σε απρόβλεπτους, μη ελεγχόμενους παράγοντες, έμοιαζε περισσότερο με διακήρυξη επιδιώξεων και λιγότερο με οργανωμένο σχέδιο. Απαραίτητη προϋπόθεση της επιτυχίας του σχεδίου ήταν ο τριπλασιασμός του ΔΣΕ σε 60.000 άνδρες και η μετατροπή του σε τακτικό στρατό, με στόχο την επικράτηση στη Βόρεια Ελλάδα και την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ως πρωτεύουσας της Ελεύθερης Ελλάδας. Ο Βαφειάδης αν και είχε κάποιες επιφυλάξεις πείστηκε από το Ζαχαριάδη και συναίνεσε στην υπογραφή του σχεδίου. Η κρατική οντότητα που προέβλεπε το σχέδιο Λίμνες πήρε τη μορφή της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ) στις 23 Δεκεμβρίου 1947 με πρόεδρο τον Μάρκο Βαφειάδη και υπουργούς αποκλειστικά στελέχη του ΚΚΕ. Να σημειωθεί ότι καμία από τις κυβερνήσεις των Ανατολικών χωρών δεν αναγνώρισε την ΠΔΚ.⁹³ Προς αυτή την κατεύθυνση συνετέλεσαν και οι πιέσεις των ΗΠΑ και Βρετανίας.⁹⁴ Η Μόσχα έκρινε ότι έπρεπε να υπάρξει διαχωρισμός της βοήθειας από την αναγνώριση της ΠΔΚ.⁹⁵ Παραμονή Χριστουγέννων ο ΔΣΕ επιτέθηκε στην Κόνιτσα. Η φρουρά της άντεξε μέχρις ότου, την 31^η Δεκεμβρίου, έφτασαν οι ενισχύσεις του Στρατού που περιλάμβαναν και

⁹⁰ Καζάκος Πάνος, «Η ελληνική οικονομία, 1949-1967», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σσ. 224

⁹¹ Ποταμιάνος Νίκος, «Οι κυβερνήσεις του Εμφυλίου», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 226-227

⁹² Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 88-93

⁹³ Μαργαρίτης Γιώργος, «Ο εμφύλιος πόλεμος», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 250-251, 254

⁹⁴ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 98-100

⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 241

αεροπορία. Επρόκειτο για μία σημαντική αποτυχία του ΔΣΕ, αφού η ΠΔΚ εξακολουθούσε να μην έχει έδρα, γεγονός που δυσχέραινε την πολιτική της αναγνώριση.⁹⁶

3.4 Η βοήθεια των Λαϊκών Δημοκρατιών

Μεγάλο μέρος της βοήθειας προς το ΔΣΕ προήλθε από τη Γιουγκοσλαβία. Η βασική αποθήκη στρατιωτικού υλικού ήταν στο Πάντσεβο ενώ υπήρχαν και βοηθητικές αποθήκες σε Γευγελή και Μοναστήρι. Στο στρατόπεδο εκπαίδευσης που είχε διαμορφωθεί στο Μπούλκες εκπαιδεύτηκαν περισσότεροι από 5.000 αντάρτες. Αντίστοιχα στρατόπεδα λειτούργησαν και σε τρεις πόλεις της Βουλγαρίας, μέχρι και τον τερματισμό του εμφυλίου. Επιπλέον η Γιουγκοσλαβία παρείχε στο ΚΚΕ το ραδιοφωνικό σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα», ο οποίος εξέπεμπε από το γιουγκοσλαβικό έδαφος ενώ αναλάμβανε τα έξοδα μετακίνησης και διαμονής των ηγετικών στελεχών του ΚΚΕ συμβάλλοντας στην προώθηση της ελληνικής κομμουνιστικής εξέγερσης. Στη Βουλγαρία ο Δημητρώφ από πολύ νωρίς βοήθησε το ελληνικό αντάρτικο κίνημα και παρότρυνε το Μολότοφ να στείλει υλική και χρηματική βοήθεια σε ΔΣΕ και ΚΚΕ, επιτυγχάνοντας την αποστολή 100.000 δολαρίων στο δεύτερο. Στα μέσα του 1946 η Βουλγαρία χορήγησε στρατιωτικό υλικό ενώ το φθινόπωρο του 1947 στάλθηκαν επιπλέον στο ΔΣΕ 15 φορτηγά από διαφορετικά σημεία στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα γεμάτα με πυρομαχικά, προμήθειες, τυπογραφικό χαρτί και είδη προσωπικής υγιεινής. Σύμφωνα με το Σιαπέρα, σύνδεσμο του ΚΚΕ στη Βουλγαρία, η βουλγαρική βοήθεια ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Μέσα στο 1947 ξεκίνησε η βοήθεια και από τη Ρουμανία, μετά από επίσκεψη του Βαφειάδη στο Βουκουρέστι. Το συντονισμό των αποστολών του στρατιωτικού υλικού από τη Ρουμανία, μέσω Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας, είχαν αναλάβει δύο Σοβιετικοί αξιωματούχοι, διασφαλίζοντας το μυστικό χαρακτήρα της επιχείρησης. Ακόμα και η Αλβανία παρά τις διαφορές που χώριζαν τα δύο κομμουνιστικά κόμματα, λόγω της υποστήριξης από το ΚΚΕ του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των ελληνικών πληθυσμών της Βορείου Ηπείρου, βοήθησε τον αγώνα του ΔΣΕ. Πέραν της βοήθειας που παρείχαν στους διωκόμενους του ΚΚΕ, ως ενδιάμεσο σταθμό πριν φτάσουν στο Μπούλκες, από το Μάιο του 1946 μέσω των ελληνοαλβανικών συνόρων έφτανε στην Ελλάδα πολεμικό υλικό. Στην Αλβανία φτιάχτηκαν αποθήκες κοντά στην Κορυτσά όπου αποθηκεύονταν το

---

⁹⁶ Κόντης, 2012, ό.π., σσ. 229-230

στρατιωτικό υλικό μέχρι να παραδοθεί στους αντάρτες. Αρχικά ο ΔΣΕ ζήτησε από την Αλβανία όλμους και βοήθεια σε ιματισμό και τρόφιμα. Το 1947 ο Βαφειάδης ζήτησε τη βοήθεια του Χότζα για τη στρατολόγηση 300-400 Τσάμηδων (αλβανόφωνη μουσουλμανική μειονότητα της Ηπείρου, η οποία είχε εκδιωχθεί από τον Ζέρβα). Ο Αλβανός ηγέτης ενημέρωσε τον Τίτο πως θα έστελνε μόνο τους όλμους αλλά δεν μπορούσε να προχωρήσει στη στρατολόγηση των Τσάμηδων.⁹⁷

Σήμερα είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε το ακριβές περιεχόμενο της βοήθειας από τη Γιουγκοσλαβία και την ΕΣΣΔ για το διάστημα Οκτώβριος 1946 - Δεκέμβριος 1947⁹⁸, τη βοήθεια που παρείχε η Γιουγκοσλαβία καθ' όλο το 1948⁹⁹, την οικονομική βοήθεια από την ΕΣΣΔ και Βουλγαρία την περίοδο 1945-1947¹⁰⁰ αλλά και τη βοήθεια της Ουγγαρίας και της Ρουμανίας το 1948¹⁰¹. Βοήθεια από τη Βουλγαρία προς το ΔΣΕ δόθηκε κυρίως το 1948, με την έγκριση της ΕΣΣΔ.¹⁰² Μετά από συνάντηση του Μολότοφ με τον Πολωνό πρόεδρο, τον Ιούνιο του 1947, ξεκίνησε σε συνεννόηση με τον Τίτο από το φθινόπωρο η επιχείρηση Transport από την Πολωνία, η οποία αφορούσε τη μεταφορά σημαντικού όγκου στρατιωτικού υλικού στο ΔΣΕ. Την ευθύνη της επιχείρησης είχε αναλάβει ο στρατηγός Κόμαρ, εκπαιδευμένος σε μυστικές υπηρεσίες, ώστε να διασφαλιστεί το απόρρητο της επιχείρησης. Ένα μέρος του υλικού στάλθηκε αερομεταφερόμενο αλλά ο κύριος όγκος στάλθηκε σιδηροδρομικώς από την Πολωνία, μέσω Τσεχοσλοβακίας και Ουγγαρίας στη Γιουγκοσλαβία με επίσημο παραλήπτη το γιουγκοσλαβικό στρατό. Η παρτίδα που έφτασε στις 17 Ιουνίου 1948 περιλάμβανε εκατομμύρια φυσίγγια, γερμανικά όπλα, αντιαρματικές νάρκες, όλμους, ιματισμό και 26 τόνους φαρμακευτικού υλικού.¹⁰³ Το υλικό που ερχόταν από τις Λαϊκές Δημοκρατίες ήταν πολύ σημαντικό και ήταν αυτό που κράτησε τους αντάρτες του ΔΣΕ στο Γράμμο το καλοκαίρι του 1948, για 70 μέρες απέναντι στον εθνικό Στρατό, η υπεροχή του οποίου ήταν συντριπτική.¹⁰⁴ Η κατάληψη του Γράμμου το καλοκαίρι του 1948 από τα κυβερνητικά στρατεύματα έδωσε αφορμή στο Ζαχαριάδη να μην επιτρέψει στο Βαφειάδη να περάσει στο Βίτσι αλλά να τον στείλει στα Τίρανα για ανάπαυση. Με το Ζαχαριάδη πλέον στην ηγεσία ο ΔΣΕ αντεπιτέθηκε το

⁹⁷ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 274-277

⁹⁸ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 103-111

⁹⁹ Στο ίδιο, σσ. 125-127

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σσ. 169, 183, 186

¹⁰¹ Στο ίδιο, σσ. 123-124

¹⁰² Στο ίδιο, σσ. 211, 215

¹⁰³ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 282-283

¹⁰⁴ Κόντης, 2012, ό.π. σ. 265

Σεπτέμβρη διαλύοντας δύο κυβερνητικά τάγματα χωρίς όμως να καταφέρει να καταλάβει την Καστοριά. Η συνεχιζόμενη αντιπαράθεση Ζαχαριάδη-Βαφειάδη οδήγησε αργότερα, με απόφαση της 5^{ης} ολομέλειας, στην αποπομπή του δεύτερου από το ΚΚΕ.¹⁰⁵

3.5 Συνάντηση Ζαχαριάδη Στάλιν στη Μόσχα

Ο ρόλος της ΕΣΣΔ για τη στρατιωτική βοήθεια στο ΔΣΕ ήταν κομβικός. Ο Ζαχαριάδης το γνώριζε και γι' αυτό ταξίδεψε στη Μόσχα. Στις 20 Μαΐου 1947 συναντήθηκε με το Στάλιν χωρίς να γνωρίζουμε τι ακριβώς ειπώθηκε. Ωστόσο δύο μέρες μετά ο Ζντάνοφ τον ενημέρωσε ότι είχε επιφορτιστεί από το Στάλιν με την ικανοποίηση των αιτημάτων του ΚΚΕ. Ο Ζαχαριάδης παρουσίασε μία εξαιρετικά αισιόδοξη κατάσταση στην οποία το αντάρτικο κίνημα κατείχε το ένα τρίτο της χώρας και δεν απέμενε παρά η κατάληψη της Θεσσαλονίκης και η ανακήρυξη της περιοχής ως Ελεύθερης Ελλάδας. Ως προϋπόθεση έθετε η σοβιετική βοήθεια να συντελέσει στην αύξηση των δυνάμεων του ΔΣΕ σε 50.000 και πλέον μαχητές. Λίγους μήνες αργότερα ο Στάλιν ζήτησε να πληροφορηθεί από το Μολότοφ την πορεία για την ικανοποίηση των αιτημάτων του Ζαχαριάδη.¹⁰⁶

3.6 Συμφωνίες του Μπλεντ

Τον Ιούλιο του 1947 στο Μπλεντ της Σλοβενίας, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία και Αλβανία συμφώνησαν επισήμως να συνδράμουν τον αγώνα του ΔΣΕ με κάθε είδους βοήθεια (στρατόπεδα εκπαίδευσης, νοσοκομεία για την περίθαλψη των ανταρτών κλπ), εντάσσοντας σε αυτή την προσπάθεια τη Ρουμανία και την Ουγγαρία. Η Αλβανία μάλιστα παραχώρησε το λιμάνι του Αυλώνα για τις ανάγκες του ΔΣΕ, διευκολύνοντας τη μεταφορά και αποθήκευση του πολεμικού υλικού. Ο Στάλιν ενέκρινε τη συμφωνία του Μπλεντ αλλά ζήτησε να μην δημοσιοποιηθεί διότι θα προκαλούσε την αντίδραση των ΗΠΑ.¹⁰⁷ Το βασικό θέμα συζήτησης στο Μπλεντ ήταν η ένωση του βουλγαρικού και γιουγκοσλαβικού τμήματος της Μακεδονίας και η δημιουργία Ομοσπονδίας. Η γενναιόδωρη βοήθεια προς το ΔΣΕ δημιούργησε υποψίες ότι το αντάλλαγμα από την

¹⁰⁵ Στο ίδιο, ό.π., σσ. 268, 270, 274

¹⁰⁶ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 279-280

¹⁰⁷ Μαραντζίδης ό.π., σ. 278

ελληνική πλευρά θα ήταν η συναίνεση στη δημιουργία ανεξάρτητης Μακεδονίας. Ο Δημητρώφ ωστόσο διέψευσε το σχηματισμό βαλκανικής ομοσπονδίας και παρουσίασε τη συμφωνία ως μία συνθήκη αμοιβαίας συνεργασίας και φιλίας. Μετά τη ρήξη Κομινφόρμ και Τίτο, όταν αποκλείστηκε η δημιουργία βαλκανικής ομοσπονδίας, ο Δημητρώφ αποκάλυψε πως οι δύο χώρες είχαν συμφωνήσει σε μια σειρά ενεργειών προς αυτή την κατεύθυνση. Οι ακριβείς όροι της συμφωνίας δεν είναι γνωστοί ώστε να μας διαφωτίσουν εάν προβλεπόταν προσάρτηση ελληνικού εδάφους στην ομοσπονδία.¹⁰⁸

3.7 Ρήξη Τίτο Στάλιν

Στις 10 Φεβρουαρίου 1948 συναντήθηκαν στη Μόσχα τα ηγετικά στελέχη ΕΣΣΔ, Γιουγκοσλαβίας (χωρίς τον Τίτο) και Βουλγαρίας, όπου συζητήθηκε η ενοποίηση Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας. Ο Στάλιν ήθελε να διασφαλίσει ότι αυτή η συνεργασία θα ήταν υπό τον έλεγχό του και δεν θα άφηνε περιθώρια ανεξάρτητων πρωτοβουλιών στον Τίτο. Στη συνάντηση συζητήθηκε το ελληνικό ζήτημα και οι πιθανότητες δημιουργίας μόνιμης εδαφικής βάσης για την ΠΔΚ.¹⁰⁹ Ο Στάλιν αφού διατύπωσε επιφυλάξεις για την νίκη των Ελλήνων ανταρτών ζήτησε τη συρρίκνωση του κινήματος, δηλώνοντας χαρακτηριστικά: «Τι νομίζετε, ότι η Μεγάλη Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες [...] θα σας επιτρέψουν να σπάσετε τη γραμμή επικοινωνίας τους στη Μεσόγειο; Ανοησίες. Και δεν έχουμε καθόλου ναυτικό. Η εξέγερση στην Ελλάδα πρέπει να σταματήσει όσο πιο σύντομα γίνεται»¹¹⁰ Το ΚΚΕ ενημερώθηκε από το Βελιγράδι για το περιεχόμενο της συζήτησης και προσπάθησε να αντιδράσει με την κατάληψη της Φλώρινας. Απέτυχε παταγωδώς προκαλώντας την οργή του Στάλιν. Εντωμεταξύ και οι σχέσεις Γιουγκοσλαβίας ΕΣΣΔ περνούσαν κρίση. Στο τέλος του 1947 ο Τίτο αρνήθηκε το σοβιετικό οικονομικό πρόγραμμα ανοικοδόμησης των Λαϊκών Δημοκρατιών και την παραχώρηση του ελέγχου των πλεονασμάτων της Γιουγκοσλαβίας σε σιτηρά στη Μόσχα και προχώρησε σε εμπορικές διαπραγματεύσεις με τη Βρετανία. Όπως θα πει ο Τίτο το 1972, η Γιουγκοσλαβία δεν θα μπορούσε να καταστεί δορυφόρος καμίας χώρας όσο

¹⁰⁸ Κόντης, 2012, ό.π., σσ.79-81

¹⁰⁹ Κόντης και Σφέτας, ό.π. σσ. 120-122

¹¹⁰ Κλάψης Αντώνης, «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στο διεθνές σύστημα» στο *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950*, Ήφαιστος Παναγιώτης κ.ά., (επιμ.), Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012, σ. 294

μεγάλη κι αν ήταν.¹¹¹ Στα τέλη Φεβρουαρίου ο Στάλιν κατηγόρησε τον Τίτο για αναθεωρητισμό και συναλλαγές με τον ιμπεριαλισμό. Η Μόσχα ένιωθε να απειλείται από τη μετεξέλιξη της Γιουγκοσλαβίας σε περιφερειακή κομμουνιστική δύναμη. Η Κομινφόρμ αφού προηγουμένως απέτυχε να εκμαιεύσει την αντικατάσταση της ηγεσίας του ΚΚΓ, προχώρησε στην αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας.

Στην 4^η ολομέλεια το ΚΚΕ προσυπέγραψε την αποπομπή του ΚΚΓ από την Κομινφόρμ. Οι σχέσεις ΚΚΕ και Γιουγκοσλαβίας επιδεινώθηκαν περισσότερο με την αλλαγή στάσης του πρώτου στο ζήτημα της μακεδονικής μειονότητας. Η απόφαση της 5^{ης} ολομέλειας του ΚΚΕ αναγνώρισε το δικαίωμα του Μακεδονικού λαού στην αυτοδιάθεση ενώ το 2^ο συνέδριο του ΝΟΦ ανακοίνωσε, παρουσία του Ζαχαριάδη, τη νέα γραμμή για ανεξάρτητο μακεδονικό κράτος μέσα σε μια βαλκανική ομοσπονδία. Στη συνέχεια το ΚΚΕ, βρισκόμενο σε δυσχερή θέση λόγω της έλλειψης εφεδρειών, προχώρησε σε παραχωρήσεις έναντι των Σλαβόφωνων, με υπουργοποίηση δύο Σλαβομακεδόνων στην ΠΔΚ, εκπροσώπηση του ΝΟΦ στο Γενικό Επιτελείο του ΔΣΕ, μετονομασία της 11^{ης} Μεραρχίας σε Μακεδονική και δημιουργία Κομμουνιστικής Οργάνωσης της Μακεδονίας του Αιγαίου, ως τμήμα του ΚΚΕ.¹¹² Ενδεικτική της διάρρηξης των σχέσεων ΚΚΕ και ΚΚΓ είναι η ανταλλαγή σειράς εγγράφων και τηλεγραφημάτων από το Μάρτιο μέχρι και το Μάιο του 1949, όπου διατυπώθηκαν εκατέρωθεν κατηγορίες για τη μεταβολή της στάσης του ΚΚΕ στο Μακεδονικό, την παρεμπόδιση της στρατιωτικής βοήθειας προς τους αντάρτες και την εκδίωξη στελεχών του ΚΚΕ από το Γιουγκοσλαβικό έδαφος.¹¹³ Στις 10 Ιουλίου 1949 ο Τίτο που διαπραγματευόταν ήδη με τους Δυτικούς έκλεισε τα σύνορα, αποκλείοντας τη σημαντικότερη οδό διαφυγής και διοχέτευσης των ανταρτών του ΔΣΕ.

Η ελληνική κυβέρνηση σε υπόμνημά της προς τις ΗΠΑ και Βρετανία πρότεινε την ανάληψη δράσης στην Αλβανία προκειμένου να προληφθεί η ίδρυση ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους και ταυτόχρονα να αποκλείσει το ΔΣΕ από τη χρήση του αλβανικού εδάφους ως βάσης ανεφοδιασμού του. Ο Στάλιν φοβούμενος κατάληψη της Αλβανίας από τους Έλληνες ζήτησε από το Ζαχαριάδη τη διακοπή του ένοπλου αγώνα μέχρι το Μάιο του 1949. Παράλληλα, στις 26 Απριλίου, ο Andrei Gromyko, αντιπρόσωπος της ΕΣΣΔ στον ΟΗΕ, έριχνε γέφυρες προς τις ΗΠΑ για ειρηνική επίλυση

¹¹¹ Παπαδάτος, ό.π. σσ. 92-93

¹¹² Μιχαηλίδης Ιάκωβος, «Αποχαιρετισμός στα όπλα», στο *Ο εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, επιμ. Νικολακόπουλος Ηλίας και Παπαθανασίου Ιωάννα, ΔΟΛ, Αθήνα, 2012, σσ. 137-142

¹¹³ Κόντης και Σφέτας, ό.π., σσ. 128-148

του ελληνικού ζητήματος χωρίς ωστόσο να υπάρξει ανταπόκριση από την άλλη πλευρά που αντιμετώπισε τις σοβιετικές προτάσεις με δυσπιστία. Ο Στάλιν δεν ήθελε σε καμιά περίπτωση να χάσει την Αλβανία, η οποία πλέον προσανατολιζόταν προς τη Σοβιετική Ένωση, μακριά από τη Γιουγκοσλαβία και γι' αυτό δεν δίστασε να θυσιάσει το ελληνικό αντάρτικο κίνημα, αφού είχε ήδη παραχωρήσει την Ελλάδα από τον Οκτώβριο του 1944 στο δυτικό στρατόπεδο.¹¹⁴

3.8 Το τέλος του εμφυλίου

Η υπεροπλία του εθνικού Στρατού έναντι του ΔΣΕ ήταν από το καλοκαίρι του 1948 συντριπτική σε βάρος του δεύτερου. Το Σεπτέμβριο του 1948, η έκθεση του στρατηγού James Van Fleet, αρχηγού της αμερικανικής στρατιωτικής αποστολής και υπεύθυνου για την εφαρμογή του Δόγματος Τρούμαν στην Ελλάδα, ανέφερε πως η στρατιωτική αμερικανική βοήθεια στην ελληνική κυβέρνηση σε αεροπλάνα, κανονιοφόρους, όπλα, πολεμοφόδια, οχήματα, ιματισμό και υγειονομικό υλικό άγγιζε το ποσό των 260 εκατομμυρίων δολαρίων.¹¹⁵ Οι τελικές επιχειρήσεις στο Γράμμο και το Βίτσι τον Αύγουστο του 1949 ανέδειξαν νικητή τον εθνικό Στρατό. Ο ΔΣΕ για να αποφύγει την ολική εξόντωση υποχώρησε με διαταγή του Ζαχαριάδη και κατευθύνθηκε στην Αλβανία. Η απειλή της ελληνικής κυβέρνησης για εισβολή στην Αλβανία, εάν συνεχιζόταν η βοήθεια προς τους αντάρτες, οδήγησε το Χότζα στον αφοπλισμό των ανταρτών του ΔΣΕ και την απομάκρυνσή τους από την Αλβανία. Τον Οκτώβριο του 1949 ο Ζαχαριάδης ζήτησε από το Στάλιν τη μεταφορά 12.000 μαχητών του ΔΣΕ από την Αλβανία και 20.000-25.000 παιδιών από τις Λαϊκές Δημοκρατίες στη Σοβιετική Ένωση.¹¹⁶

Το δράμα αυτών των παιδιών είχε ξεκινήσει από τις αρχές του 1948 με τη μεταφορά τους από τις εμπόλεμες ζώνες στα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης. Η κυβερνητική πλευρά το χαρακτήριζε παιδομάζωμα και η Αριστερά σωτηρία των παιδιών από πράξεις αντεκδίκησης του μοναρχοφασισμού. Η ηγεσία του ΚΚΕ σε μια περίοδο που έβλεπε ότι υπήρχε τεράστιο πρόβλημα με τις εφεδρείες (περισσότεροι από 700.000 άνθρωποι είχαν μεταφερθεί ως «συμμοριόπληκτοι» από την ύπαιθρο στις παρυφές των

---

¹¹⁴ Στο ίδιο, σσ. 30-32

¹¹⁵ Κόντης, 2012, ό.π., σσ. 250-251

¹¹⁶ Στο ίδιο, σσ. 285-286, 363

αστικών κέντρων με στόχο να στερηθεί ο ΔΣΕ τη δεξαμενή του σε έμπυχο δυναμικό) απομάκρυνε τα παιδιά από τις οικογενειακές εστίες προκειμένου να μπορέσει να στρατολογήσει τις μητέρες τους στο ΔΣΕ ενώ περίπου 2.000 από αυτά τα παιδιά επέστρεψαν από τις ανατολικές χώρες στο μέτωπο του πολέμου μέχρι το καλοκαίρι του 1949.¹¹⁷ Ο ΔΣΕ διασφάλιζε με αυτό τον τρόπο ότι οι γονείς αυτών των παιδιών θα συνέχιζαν να μάχονται στο πολεμικό μέτωπο. Αντίστοιχο ενδιαφέρον για τα παιδιά υπήρξε και από την πλευρά του επίσημου κράτους. Στις 53 παιδοπόλεις, υπό την εποπτεία της βασίλισσας Φρειδερίκης, μεταφέρθηκαν περίπου 18.000 παιδιά. Και από τις δύο πλευρές υπήρξαν κατηγορίες για βίαιη αρπαγή των παιδιών και «γενιτσαρισμό». Από τις περίπου 25.000 παιδιών που μεταφέρθηκαν σε Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία και Ανατολική Γερμανία (αλλά όχι Σοβιετική Ένωση) επαναπατρίστηκαν μόλις 3.000-5000 παιδιά, στη δεκαετία 1950-1960. Τα υπόλοιπα έμειναν στις σοσιαλιστικές χώρες αποτελώντας μέρος του συνολικότερου προβλήματος των πολιτικών προσφύγων.¹¹⁸ Υπολογίζεται ότι οι άνθρωποι που εγκατέλειψαν την Ελλάδα μετά την ήττα του ΔΣΕ έφτασαν τους 80.000 περίπου, κατά κύματα, μέχρι και το 1950. Οι χώρες της Κομινφόρμ, με την εξαίρεση της Αλβανίας η οποία έδωσε σταδιακά όλους τους Έλληνες αντάρτες και πρόσφυγες από την επικράτειά της, ανέλαβαν το δύσκολο έργο της ασφαλούς μεταφοράς, εγκατάστασης και φιλοξενίας. Η ΕΣΣΔ, η Πολωνία και η Τσεχοσλοβακία φιλοξένησαν η καθεμιά 12.000-13.000 πρόσφυγες. Η Ρουμανία 9.000, η Ουγγαρία 7.500, η Βουλγαρία 6.000 και η Ανατολική Γερμανία 1.250. Η Γιουγκοσλαβία παρά το γεγονός ότι είχε αποπεμφθεί από την Κομινφόρμ φιλοξένησε 20.000 ανθρώπους κυρίως Σλαβομακεδόνες. Το κόστος της εγκατάστασης και ένταξης των προσφύγων στις νέες τους πατρίδες επιβάρυνε τους προϋπολογισμούς ακόμα και των πιο εύρωστων Λαϊκών Δημοκρατιών.¹¹⁹

---

¹¹⁷ Στο ίδιο, 2012, σσ. 239-240

¹¹⁸ Βόγλης Πολυμέρης, «Ο Εμφύλιος των αμάχων», στο *Ο εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, επιμ. Νικολακόπουλος Ηλίας και Παπαθανασίου Ιωάννα, ΔΟΛ, Αθήνα, 2012, σσ. 163-164, 166

¹¹⁹ Μαραντζίδης, ό.π., σσ. 311-313

Συμπεράσματα

Ο ελληνικός Εμφύλιος αποτέλεσε τον πρώτο και μόνο θερμό πόλεμο του Ψυχρού Πολέμου στην Ευρώπη. Ήταν ένας νέος τύπος πολέμου, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ως «πόλεμος διά αντιπροσώπων» (proxy war).¹²⁰ Η διαμάχη μεταξύ των δύο στρατοπέδων, κομμουνιστικού κόσμου και Δύσης, στην ελληνική περίπτωση αφορούσε τον έλεγχο σε μία χώρα με κομβική γεωγραφική θέση, στη Νοτιανατολική Μεσόγειο. Η ελληνική κρίση, σύμφωνα με τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, αποτελούσε μέρος του σχεδίου της Σοβιετικής Ένωσης να επεκταθεί προς τη ΝΑ Μεσόγειο. Σε μια τέτοια περίπτωση θα ήταν δύσκολο να διατηρηθεί η σταθερότητα στην Τουρκία και κατ' επέκταση στην Εγγύς Ανατολή. Κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής ο έλεγχος της Ανατολικής Μεσογείου είχε χαθεί για τις συμμαχικές δυνάμεις. Αντίστοιχος κίνδυνος θα υπήρχε στην περίπτωση που η Σοβιετική Ένωση κατάφερνε να ελέγξει την Ελλάδα.¹²¹ Η ΕΣΣΔ από το 1944 είχε θέσει ως στόχους της πολιτικής της τη συντριβή της ναζιστικής Γερμανίας, τη διατήρηση των κερκτημένων του Κόκκινου Στρατού και τη δημιουργία Λαϊκών Δημοκρατιών (δορυφόρων) ως αμυντική γραμμή σε ενδεχόμενη δυτική επίθεση. Οι Έλληνες κομμουνιστές ευθυγραμμίστηκαν πλήρως με τις επιδιώξεις της Μόσχας στα ζητήματα της εξωτερικής της πολιτικής. Έτσι εξηγούνται και οι συνεχείς μεταβολές της πολιτικής του ΚΚΕ από την έναρξη κιόλας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.¹²²

Σε ό,τι αφορά την περίοδο του ελληνικού Εμφυλίου είναι σαφές πως αυτός δεν θα μπορούσε να διεξαχθεί χωρίς να υπάρξει πολιτική αποδοχή, στρατιωτική και υλική υποστήριξη και εκπαίδευση των ανταρτών από τις κομμουνιστικές χώρες. Είναι πιθανόν ότι δεν θα είχε καν ξεκινήσει αν δεν υπήρχε η έγκριση της ΕΣΣΔ, παρά την προσεκτική και αρκετά συχνά διαφορούμενη στάση της. Ειδικότερα κατά την περίοδο 1946-1949 η συνεργασία με τους Σοβιετικούς και τις Λαϊκές Δημοκρατίες ήταν πολύ στενή. Σε αυτό το πλαίσιο ο ελληνικός Εμφύλιος δεν θα μπορούσε να ερμηνευθεί απλώς ως μία εσωτερική διαμάχη, κατά την οποία ο ελληνικός αστικός κόσμος αντιπαράχθηκε στον κομμουνισμό. Πρέπει να ειδωθεί μέσα από το πρίσμα των εξελίξεων στο διεθνές επίπεδο του πρώιμου Ψυχρού Πολέμου. Ο Ζαχαριάδης και το ΚΚΕ φαίνεται ότι δεν κατάφεραν να αποκωδικοποιήσουν τις διεθνείς εξελίξεις. Υποτίμησαν την αποφασιστικότητα του

---

¹²⁰ Μαραντζίδης, ό.π., σ. 306

¹²¹ Κόντης, 2012, ό.π., σσ. 9-10

¹²² Παπαδάτος, ό.π., σ. 128

αστικού κόσμου στην Ελλάδα και την καταλυτική επίδραση της αμερικανικής εμπλοκής (εφαρμογή της θεωρίας της ανάσχεσης και του Δόγματος Τρούμαν) με κύριο στόχο τη συντριβή του ΔΣΕ και της κομμουνιστικής εξέγερσης. Οι ΗΠΑ δεν θα άφηναν με κανένα τρόπο την Ελλάδα να βρεθεί κάτω από τη σοβιετική επιρροή. Το επόμενο σοβαρό λάθος της πολιτικής του ΚΚΕ ήταν ότι θεώρησαν δεδομένη και διαρκή τη βοήθεια της ΕΣΣΔ και των Λαϊκών Δημοκρατιών, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι η διεθνής στήριξη δεν είχε δοθεί χωρίς προϋποθέσεις. Κάθε μεταβολή στους διεθνείς συσχετισμούς μπορούσε να μεταβάλει την κατάσταση προς το χειρότερο. Η στήριξη του ελληνικού αντάρτικου συνδεόταν άμεσα με τα οφέλη που θα μπορούσαν να αποκομίσουν οι κομμουνιστές των Βαλκανίων και της ΕΣΣΔ σε μία ενδεχόμενη νίκη. Κανένας τους ωστόσο δεν θα ήθελε να βρεθεί εκτεθειμένος δίπλα τους σε περίπτωση ήττας, διακινδυνεύοντας τα δικά του συμφέροντα.¹²³ Επιπλέον, οι αντάρτες του ΔΣΕ είχαν αποκοπεί από την κοινωνία. Οι παλαίμαχοι μαχητές του ΕΛΑΣ δεν ήταν διατεθειμένοι να ξαναβγούν στο βουνό σε έναν εμφύλιο πόλεμο. Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των στρατεύσιμων με «φάκελο» για αριστερά φρονήματα δεν κατέφυγε στο βουνό, αφέθηκε να μεταφερθεί στη Μακρόνησο και, εν τέλει, κατατάχθηκε σε μονάδες των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Η πλειοψηφία των ανδρών του ΔΣΕ ήταν χωρικοί και η εργατική τάξη απουσίαζε. Το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν ήταν η έλλειψη εφεδρειών. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Μάρκος Βαφειάδης «δεν είναι ότι δεν είχαμε όπλα, ανθρώπους δεν είχαμε».¹²⁴

---

¹²³ Μαραντζίδης ό.π., σσ. 307-308

¹²⁴ Κόντης, 2012, ό.π., σ. 289

Βιβλιογραφία

Αλβανός Ραϋμόνδος, «Οι κατοχικές κυβερνήσεις», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Βόγλης Πολυμέρης, «Ο Εμφύλιος των αμάχων», στο *Ο Εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, επιμ. Νικολακόπουλος Ηλίας και Παπαθανασίου Ιωάννα, Έξι στιγμές του 20ού αιώνα, ΔΟΛ, Αθήνα, 2012

Γρηγοριάδης Σόλων Νεοκ., «Από το Λίβανο στη Βάρκιζα», στο *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τόμ. 3, Εκδόσεις Τεγόπουλος, Αθήνα, 2011

Δορδανάς Στράτος και Πασχαλούδη Ελένη, *Η Ελλάδα και οι πρώην Ανατολικές Χώρες στον Ψυχρό Πόλεμο* Ανέκδοτες αρχειακές πηγές από την Ουγγαρία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, την Ανατολική Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2015

Ιωαννίδης Γιάννης, Αναμνήσεις. Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση, 1940-1945 (Το πρακτικό μιας συζήτησης), Θεμέλιο, Αθήνα, 1979

Καζάκος Πάνος, «Η ελληνική οικονομία, 1949-1967», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τόμ. ΙΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000

Καλύβας Στάθης και Μαραντζίδης Νίκος, *Εμφύλια Πάθη, 21+2 ερωτήσεις και απαντήσεις για τον Εμφύλιο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016, Ψηφιακή Έκδοση

ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, Τόμ. 4ος, 1934-1940, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1975

ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, Τόμ. 5^{ος}, 1940-1945, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1981

Κλάψης Αντώνης, «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στο διεθνές σύστημα, Ένας ιδεολογικός πόλεμος με στρατηγικό περιεχόμενο;» στο *Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1941-1950, Στρατηγικά ή ιδεολογικά αίτια;*, Ήφαιστος Παναγιώτης, Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, Χατζηβασιλείου Ευάνθης (επιμ.), Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012

Κόντης Βασίλειος, «Η διολίσθηση προς την εμφύλια σύγκρουση, 1944-1946», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τόμ. ΙΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000

Κόντης Βασίλης και Σφέτας Σπυρίδων, (επιμ.), *Εμφύλιος Πόλεμος, Έγγραφα από τα Γιουγκοσλαβικά και Βουλγαρικά αρχεία*, Τρίτη Έκδοση, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006

Κόντης Βασίλης, *Σοσιαλιστικά κράτη και ΚΚΕ στον Εμφύλιο*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2012

Κωνσταντακόπουλος Δημήτρης, Πατέλης Δημήτρης Σ., Ματέρη Παναγιώτα, (μτφρ), *1931-1944 Φάκελος ΕΛΛΑΣ Τα αρχεία των μυστικών Σοβιετικών Υπηρεσιών*, Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1993

Μαραντζίδης Νίκος, *Στη σκιά του Στάλιν Μια παγκόσμια ιστορία του ελληνικού κομμουνισμού*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2023

Μαργαρίτης Γιώργος, « Ο πόλεμος του 1940-1941», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Μαργαρίτης Γιώργος, « Η ένοπλη αντίσταση» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Μαργαρίτης Γιώργος, «Ο εμφύλιος πόλεμος», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Μαυρογορδάτος Γιώργος, «Μεταξύ δύο πολέμων. Πολιτική ιστορία 1922-1940, Ο μεσοπόλεμος 1922-1940, Από την αβασίλευτη δημοκρατία στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμ. 7^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Μιχαηλίδης Ιάκωβος, «Αποχαιρετισμός στα όπλα: Η ρήξη Τίτο Στάλιν και ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, στο *Ο εμφύλιος πόλεμος 1946-1949*, επιμ. Νικολακόπουλος Ηλίας και Παπαθανασίου Ιωάννα, *Έξι στιγμές του 20ού αιώνα*, ΔΟΛ, Αθήνα, 2012

Νικολακόπουλος Ηλίας, «Μετά τα Δεκεμβριανά», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Παπαδάτος Νίκος, *Άκρως Απόρρητο, Οι σχέσεις ΕΣΣΔ-ΚΚΕ/ 1944-1952*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2019

Ποταμιάνος Νίκος, «Οι κυβερνήσεις του Εμφυλίου», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 8^{ος}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Φλάισερ Χάγκεν, «Κατοχή και Αντίσταση, 1941-1944», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τόμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Ο αγώνας στο εξωτερικό, Οι εξόριστες κυβερνήσεις» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τόμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000

Clogg Richard, *Σύντομη ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1993

Woodhouse Christopher Montague, *Το μήλο της έριδος, Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*, Εξάντας, Αθήνα, 1976, Ψηφιακή Έκδοση

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.